



**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÇOCUK GELİŞİMİ ANABİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ERKEN ÇOCUKLUKTA VERİLEN DEĞERLER EĞİTİMİNİN ÇOCUĞUN
AHLAK GELİŞİMİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ**

İkbal ÇELEBİ LİMONCU

Yüksek Lisans Projesi

**KONYA
Ekim, 2023**

ERKEN ÇOCUKLUKTA VERİLEN DEĞERLER EĞİTİMİNİN ÇOCUĞUN AHLAK
GELİŞİMİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

İkbal ÇELEBİ LİMONCU

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı
Çocuk Gelişimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Projesi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice YALÇIN

Konya
Ekim, 2023

KABUL VE ONAY

İkbal ÇELEBİ LİMONCU tarafından hazırlanan “Erken Çocuklukta Verilen Değerler Eğitiminin Çocuğun Ahlak Gelişimine Etkilerinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, Ekim 2023 tarihinde başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Projesi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice YALÇIN
KTO Karatay Üniversitesi

Bu tezsiz yüksek lisans bitirme projesinin yapılması gereken bütün gerekliliklerinin yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Hatice YALÇIN
Anabilim Dalı Başkanı

Jüri tarafından kabul edilen bu çalışmanın Yüksek Lisans Projesi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Öğr. Üyesi Necati VARDAR
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans projemin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir.²

Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.³⁴

Ekim 2023

**İkbal ÇELEBİ
LİMONCU**

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Projesi Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Doç. Dr. Hatice YALÇIN danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez/proje çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez/proje çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ekim 2023

İkbal ÇELEBİ
LİMONCU

Eşime, çocuklarıma ve benden desteklerini esirgemeyen anne ve babama...

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında ilgisini ve desteğini her zaman hissettiğim, ocuk gelişimi bilim alanında bilgileriyle ve deneyimleriyle hep yolumu aydınlatan, herhangi bir bilgiye ihtiyacım olduğumda hep yanımda olan, rahatlıkla soru sorabildiğim ve desteğini hep hissettiğim danıőman Hocam sayın Doç. Dr. Hatice YALÇIN'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca çok değerli sevgi ve güven desteği veren canım aileme ve lisansüstü eğitimimde öğrendiğim bilgileri borçlu olduğum diğer öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Ekim 2023

İkbal ÇELEBİ LİMONCU

ÖZET

İkbal ÇELEBİ LMONCU

Erken Çocuklukta Verilen Değerler Eğitiminin Çocuğun Ahlak Gelişimine Etkilerinin
İncelenmesi

Yüksek Lisans Projesi

Konya, 2023

Çocuk gelişimi bilim alanı; bir çocukta doğumdan yetişkinliğin başlangıcına kadar meydana gelen fiziksel, dil, düşünce ve duygusal değişikliklerin sırasını ifade etmektedir. Çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal, psikomotor, cinsel ve ahlak gelişimleri büyük oranda 0-6 yaş arasında tamamlanmaktadır. Erken çocukluk dönemi, yaşamın en kritik dönemleri arasındadır. Bu dönemde çocukların kişisel farkındalığı gelişir, temel değer ve tutumları edinirler. Çocuğun temel bilgi, beceri ve alışkanlıklarının bu erken dönemde kazanılması, zihinsel yeteneklerinin hızlı bir biçimde gelişip biçimlenmesi ve gelişimine ait ilk temellerin bu dönemde atılması nedeniyle 0-6 yaş dönemi büyük öneme sahiptir. Erken çocukluk döneminde; çocuklara nazik, düşünceli, güçlü, maceracı, duygusal, cesur, nazik, dayanıklı, iddialı, aktif ve destekleyici olmaları için çeşitli fırsatlar verilmelidir. Erken çocukluk döneminde aileler ve öğretmenler; çocukların ahlaki değerlerini desteklemelidir. Aynı zamanda çocuğun bilinçli bir şekilde değerleri öğrenmelerine yardımcı olunmalıdır. Ahlak ve etik kurallara duyarlı bir ortam sağlamak, çocukların tüm potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Çocukların “nitelikli” bir birey olarak yetiştirilmesi, bütün toplumların eğitim sistemlerinin temel amacıdır. Çocukların ahlak değerlerini benimsemelerinde yakın sosyal çevre ve özellikle ailenin sorumlulukları vardır. Bu çalışmada erken çocukluk döneminde değerler eğitiminin, çocukların ahlak gelişiminde önemli bir rol oynadığını vurgulayan bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin ailelere, çocuk gelişimcilere ve ruh sağlığı profesyonellerine önemli oranda bilgi alt yapısı oluşturacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Erken çocukluk dönemi, değerler eğitimi, ahlak gelişimi.

ABSTRACT

İkbal ÇELEBİ LİMONCU

Examining the Effects of Values Education Given in Early Childhood on the Moral

Development of the Child

Master's Project

Konya, 2023

Child development science field; It refers to the sequence of physical, language, thought and emotional changes that occur in a child from birth to the beginning of adulthood. Children's cognitive, language, social, emotional, psychomotor, sexual and moral development is largely completed between the ages of 0-6. Early childhood is among the most critical periods of life. During this period, children's personal awareness develops and they acquire basic values and attitudes. The 0-6 age period is of great importance because the child's basic knowledge, skills and habits are acquired in this early period, his mental abilities are rapidly developed and shaped, and the first foundations of his development are laid in this period. In early childhood; Children should be given a variety of opportunities to be kind, thoughtful, strong, adventurous, emotional, courageous, gentle, resilient, assertive, active and supportive. Families and teachers in early childhood; It should support children's moral values. At the same time, the child should be helped to learn values consciously. Providing an environment sensitive to morals and ethics can help children develop their full potential. Raising children as "qualified" individuals is the main purpose of the education systems of all societies. The immediate social environment and especially the family have responsibilities in helping children adopt moral values. This study includes information emphasizing that values education in early childhood plays an important role in the moral development of children. It is anticipated that this information will create a significant information infrastructure for families, child development experts and mental health professionals.

Key words: Early childhood, values education, moral development.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1.GİRİŞ	1
2.ERKEN ÇOCUKLUK	5
2.1. Erken Çocukluğun Kapsamı.....	5
2.1.1. Erken çocuklukta Gelişim Aşamaları ve Gelişimsel Kilometre Taşları	7
2.1.2. Çocuk Gelişimine Etki Eden Faktörler	11
2.1.3. Çocuk Gelişiminin Tarihsel Süreci.....	17
2.1.4. Erken Çocukluk ile İlgili Kuramlar	20
3. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	36
3.1. Değerler Eğitimin Çocuklarda Etkileri	39
4. AHLAK GELİŞİMİ	42
4.1. Ahlak Gelişiminin Kapsamı	42
4.2. Ahlak Gelişimiyle İlgili Kavramlar	44
4.3. Ahlak Gelişimini Etkileyen Faktörler.....	45
SONUÇ	48
KAYNAKLAR	49
ÖZGEÇMİŞ	60

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Gelişimi ve büyümeyi etkileyen temel faktörler.....	12
Tablo 2. Erken çocukluk döneminde kilometre taşları ve gelişim özellikleri.....	13
Tablo 3. Etkili teorisyenler, teori, felsefe ve uygulamalar	21
Tablo 4. Piaget ve gelişim dönemleri	25
Tablo 5. Erikson'un psikososyal gelişim aşamaları	29
Tablo 6. Değerler eğitimi ile ilişkili yaklaşımlar	38

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Çocuğun gelişim alanları ve gelişim alanlarının birbiriyle bağlantısı	10
Şekil 2. Çocuk gelişimi ve eğitiminde tarihsel yaklaşım	18
Şekil 3. Erken çocukluk döneminde çocuk gelişimini açıklayan kuramlar	22
Şekil 4. Bilişsel gelişimde öğrenme döngüsü	24
Şekil 5. Erikson'un gelişimsel kriz olarak değerlendirdiği örnekler	27
Şekil 6. Bireylerin psikososyal gelişim aşamalarına göre artan karmaşa durumu	28
Şekil 7. Biyoekolojik kuram sistem teorisi	31
Şekil 8. Çocuğun ahlak gelişim süreci	34
Şekil 9. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı basamakları	35
Şekil 10. Ahlak gelişimini etkileyen faktörler	46

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	United States

1. GİRİŞ

Erken çocukluk, doğumdan 8 yaşına kadar çocuk gelişiminde çok önemli bir dönemdir. Bu dönem, beyin ve vücut gelişiminin hızlı olduğu bir dönemdir (Didin ve Köksal Akyol, 2018, s. 242). Erken çocukluk döneminin sekiz yaşına kadar sayılmasının nedenlerinden biri çocuğun oyun grubu düzeyinden okul öncesi, okul öncesinden ilkokul düzeyine kadar tüm eğitimi sorunsuz bir şekilde kavramasını sağlamaktır (Kergan, 2018). Sekiz yaş, ileri öğrenimin üzerine inşa edileceği okuma becerilerinde ustalaşma açısından kritik bir yıl olan ve gelecekteki eğitim başarısının güvenilir bir göstergesi olan bir döneme karşılık gelmektedir, bu nedenle 8 yaşına kadar olan dönem çocuğun gelişimi ve eğitimi için kritik bir dönemdir (Sönmez, 2019). Bazı kaynaklar 6 veya 7 yaş olarak geçmektedir (Kaya, A. ve Efe, 2016, s. 1044).

Erken çocukluk döneminde sunulan deneyimler ve fırsatlar, çocukların nasıl büyüyeceği, öğreneceği, ilişkiler kuracağı ve okula nasıl hazırlanacağını temelini oluşturduğu için kritik bir dönem olarak değerlendirilmektedir (Ünver ve Erdamar, 2015, s. 216).

Erken çocukluk, hızlı beyin gelişimi ve temel beceri ve yeterliliklerin kazanılmasıyla karakterize edilir. Erken çocukluk müdahalelerine yapılan yatırım, erken yaşta başlamanın herkes için adil hale getirilmesi ve hem kız hem de erkek çocuklar için eşit fırsatların sağlanması da dahil olmak üzere uzun vadeli ekonomik ve sosyal getiriler sağlar (Özyürek ve Ceylan, 2014, s.99).

Erken çocukluk dönemi, gelişimsel dönüm noktalarının bulunduğu bir dizi yaşam evresinden oluşmaktadır. Her ne kadar erken çocukluk dönemi açık bir gelişimsel sürekliliği temsil etse de, çocukların ve ailelerinin ihtiyaçları sürekli değişmektedir ve çocuk gelişimsel basamaklardaki değişimden önemli oranda etkilenmektedir (Andrews vd., 2003, s. 209). Çocukların sağlık ve eğitim gereksinimleri sürekli değişmektedir. Örneğin bebeklere ve ebeveynlerine sağlık sistemi aracılığıyla daha kolay ulaşılabilirken, daha büyük çocukların beklentileri ilkokul aracılığıyla daha kolay etkilenebilir. İdeal olarak, bebekken bir programdan yararlanan çocuğun gelişimini desteklemeye devam edilmeli ve ortamlara sorunsuz bir şekilde geçmesi için tüm aşamalardaki yatırımlar sıralı ve koordineli olmalıdır. Çünkü erken çocukluk döneminde ortaya çıkan sağlık sorunlarının çoğu yetişkinlik yaşlarındaki risklerin artmasına zemin hazırlamaktadır (Heath vd., 2007, s. 403).

Çocukların kişisel farkındalığını geliştirdikleri ve temel değer ve tutumları edindikleri dönem erken çocukluk dönemindedir. Bu süre zarfında çocukta bazı temel değerler oluşur ve çocukların kendilerinin ve başkalarının potansiyellerini nasıl algıladıkları üzerinde uzun süreli bir etkiye sahip olmaları muhtemeldir (Ellis & Blashki, 2004, s. 77). Bu nedenle, erken çocukluk eğitimi çocuklarda kendileri ve diğerleri hakkında ahlak kurallarına duyarlı bir bakış açısı geliştirme konusunda heyecan verici bir potansiyele sahiptir ve bu da onların daha sonraki yaşamlarında yapacakları yaşam seçimlerini etkilemektedir (Trawick-Smith, 2010).

Çocuklara nazik, düşünceli, güçlü, maceracı, duygusal, cesur, nazik, dayanıklı, iddialı, aktif ve destekleyici olmaları için çeşitli fırsatlar verilmesi gerektiği genel olarak kabul edilse de, bunu başarmanın pratik yolları her kültürde ve sosyal çevrede mümkün olmayabilir (Pugh, 2015, s. 66). Erken çocukluk döneminde aileler ve öğretmenler; çocukların ahlaki değerlere, çocuğun düşünce ve kalıp yargılarına ve bilinçsiz bir düşünce biçimi haline gelmeden önce bilinçli bir şekilde değerleri edinmelerine yardımcı meydan olabilir. Ahlak ve etik kurallarına duyarlı bir ortam sağlamak, çocukların tüm potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olabilir (Merey, 2013, s. 243; Neslitürk ve Ersoy, 2007, s. 245).

Gelecek nesillerin “akıllı” ve “iyi” bir birey olarak yetiştirilmesi, bütün toplumların eğitim sistemlerinin temel amacıdır. Eğitim sistemi bu iki amaç üzerine bina edilir. Başka bir deyişle hem bilgili hem de değerler sistemine sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. İyi birey olmak, akıllı ve zeki olmak anlamına gelmediği için; toplumlar hem zeki hem de iyi bireyler sayesinde, zekâsını insanların yararına kullanan ve daha iyi bir dünyanın yaşanmasına hizmet edecek vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflemektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Çağımızda, çocuk eğitimini içeren uygulamalar arasında en önemli konulardan biri ahlak ya da değer eğitimi olmuştur (Uzunkol ve Yel, 2016, s. 267). Pek çok araştırmada çocukların eğitiminin nihai amacının, tam bir insan olma, sahip olduğu potansiyeli en yüksek düzeyde gerçekleştirme, olabileceğinin en iyisi olma, doyum elde etme olması gerektiği vurgulanmıştır (Köylü, 2016; Prestwich, 2004; Şentürk, 2010, s. 51; Veugelers, 2000).

Erken çocukluk eğitimine katılan öğretmenlerin ve okul öncesi eğitim kurumunun diğer üyelerinin çalışma ve davranışlarında sistemli ve yöntemli olmaları gerekmektedir. Biçimi ve uygulanışı açısından verimlilik gerektirir. Bu çerçevede 'bakım' kavramı büyük önem taşımaktadır (Currie, 2001, s. 213). Öğretmenlerin çocuklara herhangi bir öğrenme, anlama veya bilgiyi aktarırken özen ve düşüncelilik yönlerini dikkate alması gerekir. Anaokullarında öğrencilerin yaşı küçüktür ve bu nedenle öğrenme, oyun oynama, sağlık, duygular, beslenme, beslenme, psikanaliz gibi birçok açıdan önemsenmeleri gerekmektedir. Bunlar çocuğun genel gelişimi için önemlidir (Halstead & Taylor, 2000, s. 169).

Çocukların ilk beş yılındaki deneyimlerinin daha sonraki gelişimsel sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir (Raffaelli, Crockett, Shen, 2005, s. 54). Sonuç olarak, ebeveynlerin ve çocuklarla çalışanların gelişimin bu erken aşamalarında neler olduğunu tam olarak anlamaları önemlidir. Bu ebeveynlerin bir çocuğun ihtiyaçlarını etkili bir şekilde karşılamalarına ve hayata en iyi başlangıcı yapmalarını sağlamalarına olanak tanır (Uykan, 2019).

Araştırmalar ebeveynlerin yalnızca %25'inin ilk beş yılın önemini anladığını göstermektedir (Wentzel, 2017, s. 586). Ayrıca çocukların okula başladıkları dönemde henüz bu dönemde olmalarına rağmen öğretmen eğitimi ilk yılları yeterince kapsamamaktadır. Her iki taraftaki bu farkındalık eksikliği, çocuklara en iyi ortamların sağlanmasında başarısızlıklara neden olabilir ve ilerlemeleri sınırlı olabilir (Taşkın, 2019).

Çocuklar tek başına ya da belirli bir sınır içinde büyümmez. Ailenin, toplumun sağlığı, çevrenin güvenliği, sistemler ve politikaların tümü etkileşim halinde olup çocuğun gidişatını ve sağlığını etkiler. Çocuğun sosyal, duygusal, bilişsel, dil, cinsel ve ahlak gelişim alanlarının hepsi bir bütündür ve çocuk tüm bu gelişim alanlarının nitelikli gelişimi için yakın aile bireylerinin ilgisine ihtiyacı vardır. Çocuğun yaşama uyumu, sosyal çevresiyle nitelikli etkileşiminin sağlanmasında aile bireylerinin ve eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin yaşama bakış açılarının büyük önemi vardır (Yeşilyurt ve Kurt, 2012, s. 3253).

Çocukların ahlak değerlerini benimsemelerinde yakın sosyal çevre ve özellikle aile çok işlevsel sorumluluklar taşımaktadır. Çocuğun doğumundan itibaren ebeveynlik birçok

farklı biçim alır. Bununla birlikte, bazı olumlu ebeveynlik uygulamaları, çocukların mutlu ve sağlıklı olmaları, iyi büyümeleri ve gelişmeleri için ihtiyaç duydukları bakımı sağlarken, farklı ailelerde ve farklı ortamlarda iyi sonuç verir (Saracho, 2017, s. 299).

Değerlerin öğrenilmesinde, ahlak ve etik uygulamaların ediniminde ebeveynlerin çocuklarının sağlıklı gelişimini destekleyebilecekleri bazı uygulamalar vardır. Ebeveynlerin çocuklara öngörülebilir bir şekilde yanıt vermesi, sıcaklık ve hassasiyet göstermesi, rutinlerin ve ev kurallarının olması, çocuklarla kitap paylaşılması ve kitaplar ya da yeni bilgiler ile ilgili konuşulması, sağlık ve güvenliğin desteklenmesi, sertlik olmadan uygun disiplin kurallarının bulunması, belirli prensiplerin bulunması ve bu prensipleri tüm aile bireylerinin benimseyerek uyum sağlaması gerekmektedir (Blackman, 2002, s. 11). Bu uygulamaları kullanan ebeveynler, çocuklarının sağlıklı kalmasına, güvende olmasına ve dil, cinsel, duygusal, davranışsal, bilişsel, psikomotor ve sosyal alanlarda başarılı olmasına yardımcı olabilir (Calman & Whelan, 2005).

Bir ebeveyn çocuğunun gelişim alanlarını çok iyi gözlemlemeli ve gelişimsel izlemlerini yapmalıdır. Çocuk yaşına uygun kilometre taşlarını karşılayamıyorsa veya çocuğun gelişiminde bir sorun olabileceği düşünülüyorsa erken müdahalenin yapılması için uzmana başvurulmalıdır. Çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal gelişimlerinin normal ilerlemesi, çocukların değerlerinin gelişimi ve ahlak gelişimi için de çok önemlidir; çünkü tüm gelişim alanları birbiriyle bağlantılıdır (Kısaoğlu, 2022).

Dünya Sağlık Örgütü küçük çocukların gelişimlerinin izlenmesi, yoksulluk, anne ve çocuğun hayatta kalması, beslenme, sağlık, şiddetten, istismar ve sömürüden korunma, cinsiyet eşitliği ve insani gelişiminin küçük çocukların hakları açısından kısa ve uzun vadeli hedefler oluşturmuştur (UNICEF, 2020). Bu hedeflerin arasında erken çocukluk döneminde ahlak gelişimi ve çocuklara değerler eğitimi verilmesi stratejisi de bulunmaktadır (Schunk, 2021, s. 117).

KONUyla İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.ERKEN ÇOCUKLUK

2.1.Erken Çocukluğun kapsamı

Erken çocukluk dönemi kritik bir dönemdir ve bu dönemde çocuğun sosyal, duygusa, bilişsel, dil, ahlak ve cinsel gelişiminin takip edilmesi ve olası risklerin önlenerek erken müdahale edilmesi çok önemlidir. Erken çocukluk gelişimi, bir ülkenin kalkınma hedefleri ile tüm çocuklar ile ailelerine yönelik hizmetlerin kalitesi arasındaki bağlantıların giderek daha fazla tanınmasıyla birlikte araştırma, politika ve programlama için bir öncelik haline gelmiştir (Catron & Allen, 2008).

Bir çocuğun yaşamının ilk yılları onun sağlığı ve gelişimi açısından çok önemlidir. Sağlıklı gelişim, özel sağlık bakımı ihtiyaçları olanlar da dahil olmak üzere tüm yeteneklere sahip çocukların sosyal, duygusal ve eğitimsel ihtiyaçlarının karşılandığı yerde büyüyebilmeleri anlamına gelir. Güvenli ve sevgi dolu bir yuvaya sahip olmak ve ailenizle vakit geçirmek (oyun oynamak, şarkı söylemek, okumak ve konuşmak) çok önemlidir. Doğru beslenme, egzersiz ve uyku da çocuğun büyüme ve gelişmesinde büyük bir fark yaratabilir (Fox, Levitt & Nelson, 2010, s. 28)

Erken çocukluk döneminde ilk adımı atmak, ilk kez gülümsemek, el sallamak gibi dönemler gelişimsel kilometre taşlarıdır. Çocuklar oyun oynama, öğrenme, konuşma, davranma ve emekleme ve yürüme gibi hareket etme konusunda dönüm noktalarına ulaşırlar. Çocuklar kendi hızlarında gelişirler, dolayısıyla bir çocuğun belirli bir beceriyi ne zaman öğreneceğini tam olarak söylemek imkansızdır. Ancak gelişimsel kilometre taşları, çocuk büyüdükçe beklenecek değişiklikler hakkında genel bir fikir verir (Perkins, Finegood & Swain, 2013, s. 11)

Erken çocukluk döneminde çocuk gelişmeye ve ilerlemeye yol açacak bağlantıları geliştirir. Ebeveynlerin eğitimli olsun ya da olmasın, büyüme ve gelişme işlevlerinin nasıl yerine getirileceği konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları ve eğitimin önemini kavramaları hayati önem taşımaktadır. Çocuk gelişimi açısından çeşitli stratejilerden haberdar olduklarında etkili bir katkı sağlayabileceklerdir (Sektan vd., 2010, s. 464). Ebeveynler, çocuklarının etkin büyümesi ve gelişmesi konusunda kendini adanmış ve büyük ölçüde sorumlu olan kişilerdir. Üç yaşına kadar çocuklar annelerine daha

yakındırlar ve tüm faaliyet ve işlevlerin yerine getirilmesinde annelerine bağımlıdırlar (Warren, 2007).

'Gelişim' çocuğun fiziksel büyümesindeki değişiklikler anlamına gelmektedir. Aynı zamanda çocuğun sosyal, duygusal, davranış, düşünme ve iletişim becerilerindeki değişikliklerdir. Bu gelişim alanlarının tümü birbiriyle bağlantılıdır ve her biri diğerlerine bağlıdır ve birbirini etkiler (Zigler & Styfco, 2001). Çocuğun değişen büyüme ve gelişme aşamalarını anlamak ebeveynliğin önemli bir parçasıdır. Bebekler ve çocuklar bir dizi büyüme aşamasından geçerken ortak fiziksel veya duygusal zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Gelişimsel yetersizliklerin bulunması durumunda erken çocukluk dönemindeki gelişim özellikleri duraklamakta ya da akranlarına göre çocuğun yetersiz gelişimi ortaya çıkmaktadır (Blackman, 2002, s. 11).

Erken çocukluk gelişimi çocuğun, ailenin ve daha geniş sosyal çevrenin özelliklerinden etkilenmektedir. Fiziksel sağlık, biliş, dil ve sosyal ve duygusal gelişim okula hazır olmanın temelini oluşturur. Erken yaşlardan itibaren çocuk gelişimi, yaşam boyunca sağlığın önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Rutter, 2002, s. 965).

Yaşamın ilk yılları, büyüme ve zarara karşı savunmasızlık için önemli fırsatlar sunan bir dönemdir. Çocukların gelişimsel ilerleyişi, kırılganlıkların yanı sıra dirençlilik kaynakları tarafından da şekillendirilmektedir. Çocukların gelişimsel refahı sadece aile için değil, toplum için de çok önemli bir durumdur (O'Connor, 2002, s. 556).

Erken gelişim fırsatları, çocukların akademik başarısı, sağlığı ve genel refahı için kritik bir temel oluşturur. Çocuk gelişimi; psikomotor becerileri düzenleme, erken ilişkiler kurma, bilgi edinme ve belirli becerilerin geliştirilmesini kapsayan bir süreçtir (Gottlieb, & Halpern, 2002, s. 421). Bu boyutlar bireysel nörobiyolojiden, bakıcılarla ilişkilerden ve bakım veren ortamdaki fiziksel ve psikososyal maruziyetlerden de önemli oranda etkilenir (Cashmore, 2001).

Yaşamın ilerleyen dönemlerinde sağlık sonuçları, gelişimsel işlev bozukluklarına ilişkin sıklıkla bahsedilen risk faktörlerine (örn. erken doğum, düşük doğum ağırlığı, çocukluk çağı enfeksiyonlarının sekelleri ve kurşun zehirlenmesi) ek olarak, ekonomik açıdan yoksul bir çevreye maruz kalmak sosyal bir risk olarak kabul edilmektedir (Thompson, 2001, s. 22). Yaşamın erken dönemindeki sosyoekonomik değişim, ahlak gelişiminin yanı sıra bilişsel ve davranışsal gelişime yansımaktadır. Bu da erken çocukluktan itibaren

bireyin sosyal, duygusal, bilişsel ve özellikle ahlak gelişimine önemli oranda etki etmektedir (Anderson vd., 2001, s.93).

Yaşamın ilk 5 yılında olumlu deneyimler ve sıcak, duyarlı ilişkiler çocukların gelişimini teşvik ederek beyinlerinde milyonlarca bağlantı oluşturmaktadır. Aslında çocukların beyinleri, ilk 5 yılda, hayatlarının diğer dönemlerine göre daha hızlı bağlantılar geliştirir. Bu, yaşam boyu öğrenmenin, sağlığın ve davranışın temellerinin atıldığı zamandır. Bu nedenle erken çocukluk dönemi, yaşamın en kritik dönemlerinden biridir (Werner, 2000, s. 69).

1.1.1. Erken çocuklukta Gelişim Aşamaları ve Gelişimsel Kilometre Taşları

Büyüme ve gelişme, yalnızca bebeklikten ergenliğe kadar meydana gelen fiziksel değişiklikleri değil, aynı zamanda çocukların çevrelerindeki dünyayı anlamaya ve onunla etkileşime girmeye başladıkça geliştirdikleri duygu, kişilik, davranış, düşünce ve konuşmadaki bazı değişiklikleri de içermektedir. İlk adımı atmak, ilk kez gülümsemek gibi becerilere gelişimsel kilometre taşları denmektedir ve bazı gelişimsel özelliklerin zamanında bulunmaması riskli olduğundan gelişim aşamalarının izlemi önemlidir (Oğuz Atıcı vd. 2023, s. 2623).

Gelişimsel kilometre taşları olarak adlandırılan gelişim özelliklerinin kontrolü, gelişimdeki herhangi bir aksamanın ya da yetersizliğin erken dönemde tespit edilmesinde yardımcı olabilir. Çocuğun gelişimsel değerlendirmesi genellikle çocuk/anne hizmetleri ve çocuk doktorları tarafından bebekler ve yeni yürümeye başlayan çocuklar olarak ve daha sonra okul öncesi ve okul dönemi beceri değerlendirmeleri aracılığıyla gerçekleştirilir (Montessori, 2015).

Çocuk gelişimi bilim alanı; bir çocukta doğumdan yetişkinliğin başlangıcına kadar meydana gelen fiziksel, dil, düşünce ve duygusal değişikliklerin sırasını ifade etmektedir (Yalçın, 2010: 19). Bu süreçte çocuk, ebeveynlerine bağımlılıktan, bağımsız davranma davranışlarına doğru ilerler. Çocuk gelişimi, genetik faktörlerden ve doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olaylardan güçlü bir şekilde etkilenir. Ayrıca çevresel etkenlerden ve çocuğun doğal öğrenme kapasitesinden de etkilenir (Haktanır ve Artar, 2001).

Çocukların gelişimini gözlemlemek ve izlemek, çocukların 'gelişimsel dönüm

noktalarını' karşılamalarını sağlamak için önemli bir araçtır. Tüm çocuklar için kabaca gelişimlerini gösteren ve aynı zamanda çocuğun bazı gelişimsel özellikler bakımından ustalaştığına inanılan gelişimsel becerilerin bir listesi olarak değerlendirilen "gelişimsel kilometre taşları" (Hopkins, 2005), çocuğun ideal gelişimi için yararlı bir kılavuz görevi görmektedir. Bir çocuğun belirli yaş göstergelerindeki gelişimsel ilerlemesi, genel ilkeleri kapsayan zaman dilimlerine göre kontrol ederek, çocuğun yaşına göre uygun geliştiği konusunda bir "kontrol" sağlar (Aral ve Baran, 2011).

Gelişim belli aşamalara bölünebilen ve her biri önceki aşamaların birikimlerine dayalı oluşan bir süreç içinde gerçekleşmektedir ve bireysel farklılıklar gösterir. İnsan gelişimi, biyolojik faktörlerin ve deneyimlerin dinamik ve sürekli etkileşimiyle gerçekleşir (Ekinci, 2012).

Kültür ve inançlarda; çocuk yetiştirme ve çocuk gelişimiyle ilgili alışkanlıkları, inançları ve beklentileri etkiler. Hemen her gelişim alanı kendine özgü bir düzlemde sürer ve diğer gelişim alanları ile etkileşim içindedir. Çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal, psikomotor, cinsel ve ahlak gelişimleri büyük oranda 0-6 yaş arasında tamamlanmaktadır. Çocuğun temel bilgi, beceri ve alışkanlıklarının bu erken dönemde kazanılması, zihinsel yeteneklerinin hızlı bir biçimde gelişip biçimlenmesi ve gelişimine ait ilk temellerin bu dönemde atılması nedeniyle 0-6 yaş dönemi büyük öneme sahiptir (Yalçın, 2010).

Çocuk gelişiminde her dönem, ilerideki yaşamı için altyapı hazırlaması bakımından önemlidir. Hopkins (2005), insanların 17 yaşına kadar olan bilişsel gelişiminin %50'sinin 4 yaşına kadar %30'unun 4 yaşından 8 yaşına kadar ve %20'sinin ise 8 yaşından 17 yaşına kadar oluştuğunu belirtmektedir. Çocuğun gelişiminde erken yaşların önemi büyüktür (Sağlam, 2001, s. 209).

Her gelişim alanının kendine özgü sınırları vardır ve diğer gelişim alanları ile etkileşim içindedir. Gelişim, uygun koşullar sağlandığında olumlu yönde olabilirken duraklama ve gerileme gibi olumsuz yönlerde de olabilir. Gelişimin yolunda gidip gitmediğini değerlendirebilmek için de o yaş grubuna ve o kültürel çevreye ait gelişimsel normları bilmek gerekir. Başka deyişle bu normların belirli bir ölçüde dışına çıkmak, gelişimin anormal olduğu anlamına gelecektir. Aynı yaş grubundaki

çocuklar arasında bireysel farklılıklar olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Butchon & Liabsuetrakul, 2017).

Gelişim, bir çocuğun yalnızca fiziksel olarak değil aynı zamanda sosyal, duygusal, bilişsel, dil, cinsel ve ahlak gelişimi açısından nasıl büyüdüğünü, değiştiğini ve becerilerini geliştirdiğini tanımlar. Çocuk gelişimi beş aşamaya ayrılabilir:

Yenidoğan (0-3 ay)

Bebek (3-12 ay)

Yürümeye başlayan çocuk (1-3 yaş)

Okul öncesi yaş (3-4 yaş)

Okul yaşı (4-5 yaş)

Bu aşamaların her birinde, çocuklar farklı dönüm noktalarına ulaşırlar. Gelişimin her aşamasında çocuklar dört ana alanda beceri kazanmaktadırlar. Bu alanlar şunlardır:

Dil gelişimi ve iletişim alanı; çocuklar çevrelerindeki herkesle iletişim kurmayı öğrenir. Dili öğrenmenin yanı sıra, sırayla sohbet etmeyi ve etraflarındaki dünyayı nasıl kategorize edeceklerini de öğrenmektedirler (Erten, 2012). Çocuklar için konuşmayı öğrenmek ve sosyal etkileşim kurmak son derece zor olabilir ve ilginç hatalara yol açabilir; Örneğin, bir çocuk yuvarlak bir nesnenin 'top' olduğunu öğrendiğinde, bunun yuvarlak olan her şeye top denilip adlandırılmadığı anlamına gelip gelmediğini çözmesi gerekir. Çocuk için ay bir top olabilir. Bir kelimeyi diğerinden ayıran şeyin ne olduğunu anlaması bazen zaman alır. Ebeveynlerin yaklaşımı, zengin uyarıcı bir ortamın sunulması, tekrarlayarak kelimelerin öğretilmesi daha kolay konuşma ve iletişim becerilerinin gelişimini sağlar (Koçyiğit ve Başara Baydilek, 2015).

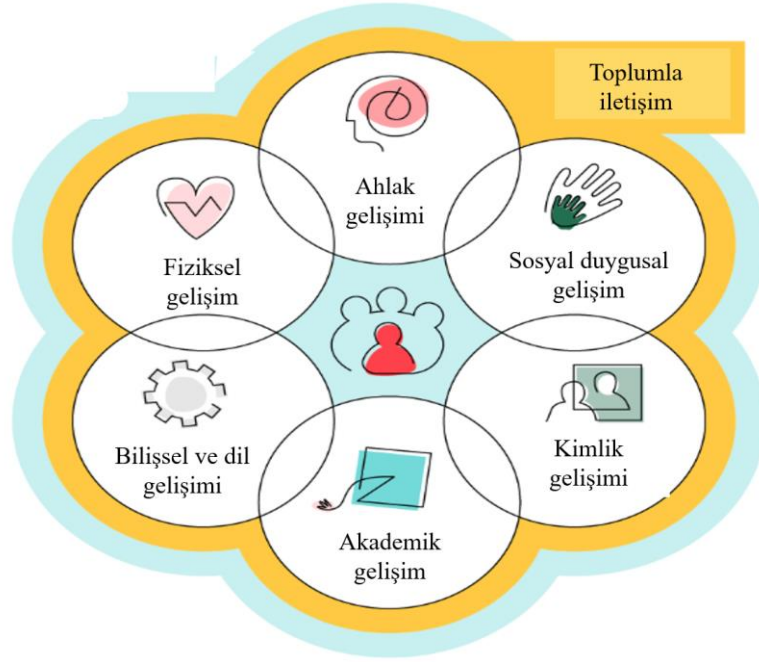
Fiziksel alan; Vücut, kollar ve bacaklar gibi büyük kasları kullanmayı öğrenme “kaba motor gelişim” ve el ve parmaklar gibi hassas hareketler yapmak için kasları kullanmayı öğrenme “ince motor gelişim” yoluyla beceri ve performans kazanır ve zaman içinde psikomotor gelişimi daha artar (Tuğrul, 2010, s. 35).

Sosyal ve duygusal alan; Çocukların kimlikleri, öz imajları ve duygu algıları büyüdükçe gelişmektedir. Başkalarıyla ilişkiler geliştirirler ve sosyalleşmeyi ve sosyal görgü kurallarına uymayı öğrenirler. Aile bireylerinin dışında sosyal ortamlarda arkadaşlık

başlatma, sürdürme, sosyal ve kültürel davranışları tanıma ve benimsemeyi zaman içinde öğrenir (Erten, 2012).

Bilişsel alan; 'Bilişsel süreçler' beynin düşünme, bilme, hatırlama, yargılama ve problem çözmeyi içeren üst düzey işlevleridir. Çocuklar geliştikçe dünyaya dair anlayışları artar, hafızaları gelişir, daha iyi konsantrasyon kazanır ve problem çözme becerileri gelişir.

Tüm bu gelişim alanları her aşamada birbiriyle bağlantılıdır; çocuklar bir alanda ilerlemeden diğerinde ilerleme kaydedemezler (Uzunkol ve Yel, 2016, s. 268). (Şekil 1).



Şekil 1. Çocuğun gelişim alanları ve gelişim alanlarının birbiriyle bağlantısı

Çocuk gelişimi; bir çocuğun biliş-öğrenme, problem çözme yeteneği, sosyal etkileşim, duygusal düzenleme, başkalarıyla etkileşim, öz denetimde ustalaşma, konuşma, dili anlama ve kullanma, okuma, iletişim kurma, fiziksel beceriler, ince motor becerileri ve kaba motor becerileri, duyuşsal farkındalık, kullanım için duyuşsal bilgilerin kaydı gibi çocuğun yaşamı boyunca ustalaştığı tüm becerileri kapsayan bir bilim alanıdır (Boyd & Bee, 2009). Çocuğun en yakın çevresindeki bazı etkenler olumlu ise çocuğun tüm gelişim alanlarındaki ilerleyişi olumlu etkilenirken, çocuğu olumsuz yönde etkileyen etkenler ise gelişim basamaklarını birçok yönden sekteye uğrayabilmektedir. Dolayısıyla çocuğun çevresiyle olan iletişiminin niteliği onun kendisini ve çevresini algılama biçimini yönlendirmektedir (Yalçın, 2010: 71). Çocuğun ilk çevresi aile ortamı olduğundan tüm

gelişim alanlarını en fazla etkileyen faktörün aile olduğu söylenebilir (Young & Wilmott, 2013: 56).

Çocukların gelişim alanlarının özelliklerinin bilinmesinin pek çok yararı vardır. Gelişim alanlarındaki tipik gelişim özelliklerinin bilinmesi çocuğun gelişimindeki beklentilerin gerçekçi düzeyde olmasını sağlar. İki yaşındaki çocuktan düzgün konuşmasını, dört yaşındaki çocuktan yazı yazmasını beklemek gerçekçi beklentiler olmayabilir. Çocukların davranışlarının nedenlerini düşünerek gelişim özelliklerine göre daha doğru yönlendirme yapılmasını ve çocuğun erken çocukluktan itibaren sağlıklı gelişmesini sağlar (Bolatbaş ve Bıçakçı, 2015).

Erken çocukluktan itibaren bir çocuğun gelişim alanlarının özelliklerinin bilinmesi aynı zamanda çocukların davranışlarını tek bir nedene bağlamak yerine alınacak önlemler konusunda yönlendirir. Anne-baba ve eğitimcilerin çocuklardan beklentileri, onların gelişim düzeylerine uygun planlamasında yardımcı olur. Bunun yanı sıra her gelişim döneminin farklı ihtiyaçları olduğu, çocukların sağlıklı ve istenen bir biçimde gelişebilmeleri için bu ihtiyaçların karşılanması gerektiği konusunda yetişkini yönlendirir. Benzer şekilde gelişim alanlarının bilinmesi çocuğu ve genci tanıma sürecinde rehber olunabilmesini sağlar (Yalçın, 2010).

Çocukların hayatlarının ilk altı yılında hayatlarının diğer dönemlerinde öğrendiklerinden daha fazlasını öğrendiklerini destekleyen pek çok araştırma vardır. İlk altı yıldan sonra öğrenme oranı düşmektedir (Richter, Black & Britto, 2019, s. 154). Bir çocuğun sonraki yıllarda okulda nasıl öğreneceğinin ve başarılı olacağıın yanı sıra genel yaşamının da temelini atılmaktadır. Bir çocuğun yaşamının bu ilk altı yılı beyninin en fazla geliştiği dönemdir. Bu dönemde nöronlar hayatlarının herhangi bir noktasında olduğundan daha hızlı gelişmektedir. Bu nedenle çocuk gelişimi bilim alanı, geniş pek çok disiplini kapsayan, yaşam boyu tüm değişiklikleri içeren ve multidisipliner bir yaklaşım gerektiren insan gelişiminin bir parçasıdır (Doğan Keskin ve Bayhan, 2020, s. 881).

1.1.2. Çocuk Gelişimine Etki Eden Faktörler

Çocukların büyümelerini ve gelişim özelliklerini belirleyen pek çok faktör vardır. Her çocuğun gelişim hızı farklıdır. Kalıtımın, fiziksel ve sosyal çevrenin,

mevsimlerin, hormonların, kronik hastalıkların, beslenmenin, sosyoekonomik durumun ya da cinsiyetin etkileri nedeniyle çocukların büyümelerine ve gelişmelerine etki eden faktörlerin çeşitliliği fazladır (Butchon & Liabsuetrakul, 2017: 334). Yaşam boyunca gelişimi etkileyen biyolojik, psikolojik ve çevresel etkenler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Gelişimi ve büyümeyi etkileyen temel faktörler

Biyolojik faktörler	Psikolojik faktörler	Çevresel faktörler
Genetic	Bilgi işleme ve entellektüel kapasitedeki değişimler	Doğum öncesi etkenler
Beyin gelişimi	Aileyle ve akranlarla güvenli ya da güvensiz bağlanma	Ebeveynlik stilleri ve çocuklukta sosyalleşme
Erken veya geç cinsel gelişim	Cinsiyet kimliğinin oluşumu ve cinsiyet temelli durumlar	Temel yaşam olayları (Evlilik, kariyer vb)
Biyolojik temelli fiziksel ve bilişsel değişimler	Kişilik oluşumu	Hayat tarzı

Tablo 1’de belirtilen büyümeyi ve gelişimi biyolojik, psikolojik ve çevresel faktörlerin yanı sıra kalıtım, çevre, mevsimler, beslenme, kültür, sosyoekonomik durum ve cinsiyet gibi faktörler de etkilemektedir. Çocuğun gelişimini birçok faktör etkiler. Bunlar fiziksel, entelektüel, manevi, ekonomik ve sosyaldır. Aile yapısı, çocuk yetiştirme metodolojisi ve çocuk bakım hizmetleri çocuk gelişiminde dikkate alınan üç kritik faktördür (Topçu Ergül, 2016).

Gelişimsel kilometre taşları; çocuğun ilk adımı atma, ilk kez gülümseme, vedalaşma için el sallama gibi becerilere “gelişimsel kilometre taşları” denilmektedir. Gelişimsel olarak bu kritik dönemlerde yetersizlik bulunması ebeveyn stresini artıran ve çocuğun gelişim

basamaklarında olumsuz oluşturan durumlardır. Erken çocukluk döneminde (0-6 yaş dönemi içindeki) gelişim özellikleri Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Erken çocukluk döneminde kilometre taşları ve gelişim özellikleri

1 Ayda	Sarsıntılı, titreyen kol hareketleri yapar	İnsan yüzünü diğer tüm kalıplara tercih eder
	Ellerini göz ve ağız aralığına getirir	Tanıdık seslere ve insan seslerine yönelebilir
	Yüzüstü yatarken başını bir yandan diğer yana hareket ettirir	Tatlı kokuları tercih eder
	Desteklenmezse kafa geriye doğru düşer	Acı veya asidik kokulara tepki verir
	Ellerini sıkı yumruklarda tutar Güçlü refleks hareketleri	Kendi annesinin sütünün kokusunu tanır Kaba veya ani kullanımdan hoşlanmaz
	Gözler dolaşır ve ara sıra şaşşı bakar	Siyah beyaz veya yüksek kontrastlı desenleri tercih eder
3. ayda	Yüzüstü yatarken başını ve göğsünü kaldırır	Hareket eden nesnelere takip eder
	Yüzüstü yatarken üst gövdeyi kollarla destekler	Tanıdık nesnelere ve insanları uzaktan tanır
	Yüzüstü veya sırt üstü yatarken bacaklarını uzatır ve tekmeler	Ellerini ve gözlerini koordinasyon içinde kullanmaya başlar.
	Elleri açar ve kapatır	Sesinin tınısına gülümser
	Ayaklar sert bir yüzeye yerleştirildiğinde bacakları aşağı doğru iter	Bazı sesleri taklit etmeye başlar.
	Elini ağza getirir	Başını sesin geldiği yöne çevirir
	Sallanan nesnelere elleriyle vurur	Sosyal bir gülümseme geliştirmeye başlar
	El oyuncaklarını kavrar ve sallanır	Diğer insanlarla oynamaktan hoşlanır ve oyun durduğunda ağlayabilir
	Yüzleri dikkatle izler	Yüz ve vücut ile daha iletişimsel ve ifade edici hale gelir

7. ayda	<p>Her iki yönde de yuvarlanır</p> <p>Ellerinden destek alarak ve sonra destek almadan oturur</p> <p>Tüm ağırlığını bacakları üzerinde destekler</p> <p>Tek elle uzanır</p> <p>Nesneyi elden ele aktarır</p> <p>Eğimli kavrama kullanır</p> <p>Tam renkli görüş geliştirir</p> <p>Uzak görüş olgunlaşır</p> <p>Hareket eden nesnelere takip eder</p>	<p>Duyguları ses tonuyla ayırt eder</p> <p>Sese ses çıkararak tepki verir</p> <p>Sevincini ve hoşnutsuzluğunu ifade etmek için sesi kullanır</p> <p>Sessiz harflerin gevezelik zincirleri Kısmen gizlenmiş nesneyi bulur</p> <p>Elleri ve ağzı ile keşfeder</p> <p>Ulaşamadığı nesnelere almak için uğraşır Sosyal oyundan hoşlanır</p> <p>Ayna görüntülerle ilgileniyor</p>
1.yaşta	<p>Yardımsız oturma pozisyonuna geçer</p> <p>Kollarıyla çekerek ve bacaklarıyla iterek karın üzerinde öne doğru emekler</p> <p>Eller ve dizler pozisyonu alır</p> <p>Ellerde ve dizlerde gövdeyi destekleyen ellerde ve dizlerde sürünmeler</p> <p>Oturma pozisyonundan emekleme veya yüzüstü (yüzüstü yatma) pozisyonuna geçer</p> <p>Ayağa kalkmak için kendini yukarı çeker</p> <p>Mobilyalara tutunarak yürür (sallayarak, vurarak, fırlatarak, düşürerek)</p> <p>Gizli nesnelere kolayca bulur</p> <p>Resim söylendiğinde doğru resme bakar.</p> <p>Mimikleri taklit eder</p> <p>Nesnelere doğru kullanmaya başlar (bardaktan içmek, saçını taramak, telefon çevirmek, ahizeyi dinlemek)</p> <p>Yabancılara karşı utangaç veya endişeli</p> <p>Anneyi diğerlerine tercih eder.</p>	<p>Bir an desteksiz duruyor</p> <p>Desteksiz iki veya üç adım yürüyebilir Kısaç kavrama kullanır</p> <p>İki küpü birbirine vurur Nesnelere kaptan çıkarır</p> <p>Karalama taklit etmeye çalışır</p> <p>Konuşmaya giderek daha fazla dikkat eder</p> <p>Basit sözlü isteklere yanıt verir "hayır"a yanıt verir</p> <p>"Baba" ve "anne" der</p> <p>Kelimeleri taklit etmeye çalışır</p> <p>Nesnelere birçok farklı şekilde keşfeder Anne veya babası gittiğinde ağlar</p> <p>Oyunda insanları taklit etmekten hoşlanır Belirli kişiler ve oyuncaklar için özel tercihler gösterir</p> <p>Davranışlarına ebeveyn tepkilerini test eder</p> <p>Giyinirken yardımcı olmak için kol veya bacağı uzatır</p>

2.yaşıta	İki ila dört kelimelik cümleler kullanır Basit talimatları takip eder Konuşma sırasında kulak misafiri olduğu kelimeleri tekrarlar Şekillere ve renklere göre sıralamaya başlar Hayali oyuna başlar Başkalarının, özellikle yetişkinlerin ve daha büyük çocukların davranışlarını taklit eder Diğer çocukların arkadaşlığı konusunda giderek daha hevesli Artan bağımsızlığı gösterir Meydan okuyan davranış göstermeye başlar	Koşmaya başlar Parmak uçlarında duruyor bir topa vurur Desteğe tutunarak merdivenleri çıkar Kendiliğinden karalamalar yapar İçeriği dökmek için kabı ters çevirir Dört blok veya daha fazla kule inşa eder Bir elini diğerinden daha sık kullanabilir Tanıdık kişilerin, nesnelerin ve vücut bölümlerinin adlarını tanır Yıl ortasına doğru artan ayrılık kaygısı dönemleri, sonra kaybolur
4.yaşıta	Desteksiz yukarı ve aşağı iner Topu ileri atıyor Topu üstten atar Seken topu çoğu zaman yakalar Çeviklikle ileri ve geri hareket eder Kare şekilleri kopyalar Bazı büyük harfleri kopyalamaya başlar “Aynı” ve “farklı” kavramlarını anlar Bazı temel gramer kurallarına hakim oldu Beş ila altı kelimelik cümlelerle konuşur Hikayeler anlatır Bazı renkleri doğru şekilde adlandırır Sayma kavramını anlar	Sorunlara tek bir bakış açısıyla yaklaşır Daha net bir zaman duygusuna sahiptir Üç parçalı komutları takip eder Bir hikâyenin bölümlerini hatırlar Aynı/farklı kavramını anlar Fantastik oyunla ilgilenir "Anne" veya "Baba" oynar Fantastik oyunda giderek daha yaratıcı Elbiseler ve soyunmalar Çatışmaların çözümlerini müzakere eder Daha bağımsız Pek çok yabancı görüntünün “canavar” olabileceğini hayal eder
5.yaşıta	Tek ayak üzerinde durur Atlar, takla atar Salıncakta sallanır, tırmanır Bazı harfleri yazdırır Yardımsız giyinir ve soyunur	Daha uzun hikayeler anlatır Adını ve adresini söyler Zaman kavramını daha iyi anlar Evde her gün kullanılan şeyleri bilir Arkadaşlarını memnun etmek ister

6.yaşta	Çatal, kaşık ve (bazen) sofrta bıçağı kullanır	Kuralları kabul etme olasılığı daha yüksektir
	Genellikle kendi tuvalet ihtiyaçlarını karşılar	Şarkı söylemeyi, dansı ve rol yapmayı sever
	Bir hikâyenin bir bölümünü hatırlar Beş kelimedenden fazla cümleler konuşur Gelecek zaman kullanır	Cinselliğın farkındadır Hayal ile gerçeğı ayırt edebilir Bazen talepkâr, bazen hevesle işbirlikçidir

Erken çocukluk döneminde çocukların gelişimini pek çok faktör etkilemektedir. Her ne kadar insanlar farklı hızlarda büyüyüp gelişse de, çoğu insan için tutarlı olan bazı yönleri vardır. Bu tutarlılık, insan vücudunun nispeten sıralı ve düzenli bir şekilde büyümek ve gelişmek üzere tasarlandığını, çünkü bu değişikliklerden sorumlu mekanizmaların birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, bu mekanizmalar doğumda mevcuttur ve esas olarak ergenlik ve sonrasında zamanla serbest bırakılır. Örneğın, bir bebek avucuna dokunulduğunda kavrama refleksi sergiler. Daha sonraki bir aşamada, aynı bebek daha fazla güç kazanır ve ilginç bir oyuncuğı kasıtlı olarak alıp kullanma yeteneğı gibi ince motor beceriler geliştirir (Berens & Nelson, 2015, s. 388).

Erken çocukluk döneminde çocuklar, çevrelerindeki insanları ve nesnelere keşfetmelerine ve bunlar üzerinde hareket etmelerine olanak tanıyan duyu sistemleriyle (yani görme, koku, işitme, tat ve dokunma) doğarlar. Çocuklar zıplayıp zıplamadıklarını veya ilginç sesler çıkarıp çıkarmadıklarını görmek için farklı şeyler fırlatabilirler (örneğin toplar, bardaklar, anahtarlar). Sert mi yumuşak mı olduklarını veya ağızlarına sığabileceklerini görmek için ağızlarına farklı şeyler (örneğin annelerinin parmakları, çingiraklar) koyabilirler. Çocuklar belirli kokuları algılayabilir ve bunları farklı deneyimlerle ilişkilendirebilirler. Çocuklar aktif keşif yoluyla farklı şeylerin özelliklerini öğrenmeye ve bunları "bildikleri" diğer şeylerle ilişkilendirmeye başlarlar (Ang, Brooker & Stephen, 2017, s. 263). Çocuklar ergenlik çağına kadar yavaş yavaş fiziksel, konuşma, entelektüel ve bilişsel gelişim açısından çeşitli değişikliklere uğrarlar. Yaşamın belirli yaşlarında belirli değişiklikler meydana gelir. Gelişimsel kilometre taşları olarak bilinen bu değişiklikler, çocuğın doğru hızda gelişip gelişmediğini takip etmeye yardımcı olabilir (Brito & Noble, 2014).

1.1.3. Çocuk Gelişiminin Tarihsel Süreci

Çocuk gelişimi ve öğreniminin sosyo-kültürel, politik ve tarihsel bir bağlamda gerçekleştiğini anlamak önemlidir. Bu bağlamda her bireyin deneyimleri, sosyal kimliklerine ve bu kimliklerin kesişimine göre farklılık gösterebilmektedir (Karadoğan, 2019, s. 197).

Tarihsel süreç içinde çocuklara yönelik acımasız muameleye ve onların hem cinsel oyun hem de sömürü yoluyla ve işgücü piyasasında bir meta olarak çok erken yaşlarda yetişkinlerin dünyasına tanıtılmasına ilişkin çok sayıda çalışma vardır (İnal, 2009; Lambert, 2008; Öztürk, 2017, s. 253). Yetişkinlerin çocuklara yüklediği roller ve anlamlar tarihsel dönemlere, kültür ve medeniyetlere göre değişim göstermiş, çocuğa dönemsel olarak farklı yaklaşımlar sergilenmiştir (Lindberg Ahioğlu, 2012, s. 41).

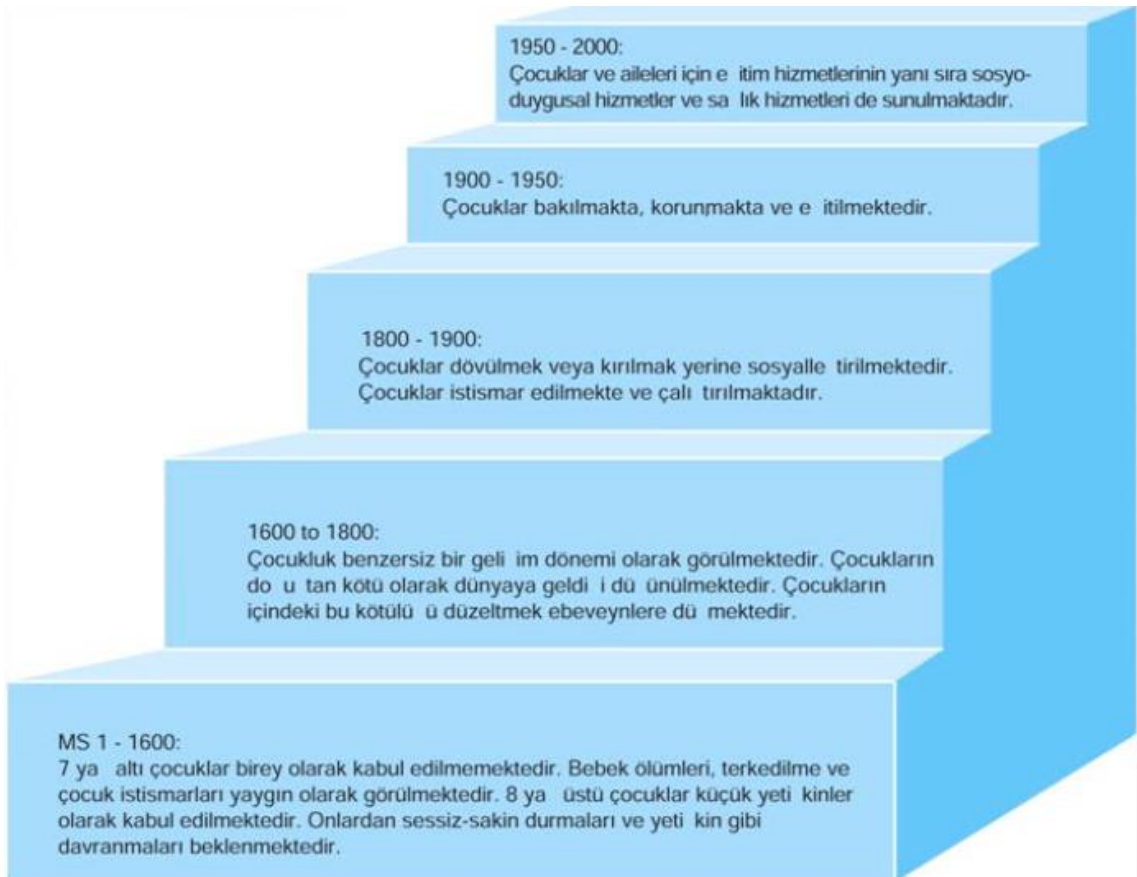
Tarih öncesi zamanlarda yaşam hakkında çok az şey bilinmektedir. Ancak çocuk bakımının günümüzde varlığını sürdüren birçok uygarlık tarafından önemsendiğine inanılmaktadır. Bu uygarlıklar çocukları çocuk olduğu için değil geleceğin yetişkini olduğu için önemsemekteydi ve yetişkinlere verilen değer verilmemekteydi. Bu durumun bir örneğini Milattan Önce Çatalhöyük bölgesinde yaşamış uygarlıklarda görmek mümkündür. Çocuklar erişkin sayılmadıklarından erişkinler gibi 'temiz' sayılan evin kuzeyine değil, günlük yaşantının olduğu, ocağın bulunduğu 'kirli' kabul edilen alanlara gömülüyordu (Yurdakök, 2016, s. 2).

İlkel toplumlarda kız çocukları erkekler kadar iş gücü sağlayamadığı için öldürülmekteydi. Bu dönemlerde çocuğun yaşamı için fiziksel bakım yetersiz olmasına rağmen kültürler arasında değişmekle beraber anne, çocuğu için hep koruyucu olmuştur. Büyük ihtimalle bazı çocuklar annelerinin korumaları sayesinde hayatta kalmayı başarmıştır. Örneğin yerleşik hayata geçmiş, ilkel tarımla uğraşan toplumlara ait kazılarda 2-3 yaşında anneleriyle beraber gömülmüş çocuklar bulunmuştur. Ayrıca bazı ilkel toplumlar doğaüstü güçlere inanıyor, bir fırtına ya da kıtlığın nedeni doğaüstü güçlerin kızgınlığı olarak kabul ediliyordu. Bu dönemde doğan engelli çocuklar ise bu doğaüstü güçlerin cezalandırması olarak görülüyordu (Başaranbilek, 1994, s. 48).

İnsanların verimli topraklar bularak yerleşik hayata geçmesiyle çocuğun toplumsal rolü ve önemi kademeli olarak değişmiştir. Toplumsal yükümlülüğü artan çocuk yeni sorumluluklar almak zorunda kaldı. Bu dönemde toplumsal anlamda çocuğu korumak hiç

düşünülmemiştir. Hammurabi Kanunları'nda çocuklar ve aile yaşamı ile ilgili birçok madde bulunmaktaydı. Baba aile biriminin yüce başkanı olarak kabul edilirdi. Kanunun 192, 193, 195. maddelerine göre çocuk kendisini büyüten babasına karşı saygısızlık gösterirse, babası tarafından ağır cezalar verilebilmekte, hatta suça göre parmak, göz veya dilini kaybedebilmekteydi. Baba ödeme veya borçları için çocuğunu teminat olarak gösterebilir, çocuğunu köle olarak satabilirdi. Yine de ebeveynin bu yetkisi sınırlandırılmış ve kölelik süresi 3 yıldan uzun tutulmamıştı (Lambert, 2008).

Ortaçağa kadar Batı toplumundaki çoğu yetişkinin zihninde çocukluk kavramı diye bir olgu bulunmamaktaydı. Çocuklar 6-7 yaşlarına kadar bebek kabul edilmekteydi hatta, çoğunlukla sosyal statüsü olmayan, istenmeyen ve ihmal edilen bireyler olarak görülmekteydi. 2000'li yıllara kadar çocukların gelişimine tarihsel bakış açısı Şekil 2'de verilmiştir.



Şekil 2. Çocuk gelişimi ve eğitiminde tarihsel yaklaşım

Orta Çağda çocuk 'minyatür yetişkin' olarak kabul ediliyordu. Buna kanıt olarak Orta Çağ dönemi resimlerinde çocuğun genelde annesinin kucağında minyatür insan şeklinde

tasvir edilmesi gösterilebilir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Ortaçağda çocuklara kötü davranılırdı ve yaygın şekilde çocuk taşınır bir eşya ya da bir mülk parçası olarak görülürdü. Kölelerin çocukları hayvanlarla birlikte yaşar ve çalışırdı. Disiplin katı, cezalar ağırdı (Elkind, 1999, s. 36).

17. yüzyılda, çoğu sosyal grup 'çocuk' teriminin kullanımında çok belirsiz olmaya devam etse de ilk olarak orta sınıflar arasında yeni bir kullanımın farkına varmak mümkün hale geldi. Pek çok toplumda çocuk nüfusunun yarısından fazlası farklı nedenle kaybedildi. Çocuklarını kaybetme olasılığının, erken dönemlerde ebeveynlerin çocuklarına çok yaklaşımlarını veya olası kayıplarından dolayı duygusal acı çekmemeleri için onları duygusallaştırmalarını çok zorlaştırdığı öne sürülmektedir (Salim, 2011). Çoğu toplumda ekonominin sürdürülebilmesi için işgücünün bir parçası olarak çocuklara ihtiyaç duyulduğu da unutulmamalıdır. Ancak refahın gelmesi ve daha rahat bir orta sınıfın ortaya çıkmasıyla, bazı çocukların işgücü piyasasına girişinin ertelenmesi mümkün hale geldi ve böylece giderek daha fazla sayıda ebeveynin çocuklarını modern anlamda 'çocuk' olarak görmesine olanak tanındı (Erkut, Balcı, Yıldız, 2017, s. 103)

Modern çağların başlangıcında bilim ve teknolojideki ilerlemeler, çocukların fabrikalardan okullara yönlendirilmesini sağlamıştır. Çünkü daha fazla eğitilmiş insana ihtiyaç vardı. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı çocuğun dünyasını keşfetme zamanları oldu. Birçok insan, akademik yaşamını ve enerjisini çocukluğun keşfedilmesine ayırdı. Çocuğun biyolojik, psikososyal, zihinsel, ahlaki gelişimi incelendi, çocuğun eğitimi ve gelişimi önemsendi (Yapıcı ve Yapıcı, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu'nda çocuk kavramı tarihsel süreç içerisinde farklılıklar göstermiştir. Osmanlı'da çocukların okula başlama yaşı '4 yaş, 4 ay, 4 gün' biçimindeydi. Bunun İslami kurallarla bağlantılı din öğretimine başlamanın uygun zamanı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca İslami gelenekte bu yaş ölçüsü uğurlu sayılmıştır (Türk, 2011, s. 161). Osmanlı'da ilk eğitim hemen her mahallede bulunan sübyan mekteplerinde (mahalle mektebi) alınmaktaydı (Onur, 2005, 72). 'Sabi' denilen 4-5 yaşlarındaki kız ve erkek çocukları Kuran, namaz kılma, namazda okunacak ayetler, dualar ve biraz da yazı yazmayı öğrenirlerdi (Türk, 2011, s. 161).

Osmanlı döneminde eğitim medresede devam etmekteydi. Osmanlı padişahlarının kız çocukları, çocuk yaşta hatta bebek iken devlet büyükleri ile nişanlanmışlar veya erken

dönemde evlendirilmişlerdi. Bunun diplomatik ve siyasal etmenlerden dolayı olduğu söylenebilir. Saray yaşamında doğan çocuklar için ‘beşik alayı’ adı verilen törenler düzenlenirdi. Bu törenler erkek çocuklar için daha görkemli olmaktadır. Örneğin bebek erkek olduğunda 5 vaktin her birinde 7’şer, kız çocuklarda ise 3’er top atılırdı (Türkoğlu, 1997, s. 106-108).

1.1.4. Erken Çocukluk ile İlgili Kuramlar

Erken çocukluktan itibaren insan gelişimini farklı yönlerden açıklayan kuramlar, günümüzde geçerliliğini korumaktadır. En etkili çocuk gelişimi teorileri olgunlaşmacı, yapılandırmacı, davranışçı, psikanalitik ve ekolojik bakış açısıyla çocukların gelişim alanlarını incelemektedir. Kuram, gözlemlenen olaylarla ve bunların birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgili ilkelerin sistematik bir beyanını ifade eder (Berk, 2009, s. 98). Kuram, verileri birleştirmeye ve yorumlamaya yönelik bir yapıdır. Çocuk gelişimi kuramları, çocukların gelişimini ve davranışlarını inceler, kaydeder ve kaydedilen bilgileri yorumlar. Yorum, çocukların genetik bileşimindeki temel unsurları ve gelişimlerini ve davranışlarını etkileyen çevresel durumları ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri gösterir (Avan & Kirkwood, 2010).

Çocuk gelişimi ve erken çocukluk eğitimi yüzyıllardır güçlü bir şekilde ilişkilidir. Erken çocukluk eğitimi ve bakımında çocuk gelişimi bilgisi hayati öneme sahiptir çünkü çocukların gelişimine ilişkin bilgiler, çocukların eğitimiyle ilgili eğitimsel kararlar almalarına yardımcı olmak için onların gelişim düzeylerini tanımlar. Çocuk gelişimi, tek bir entegre teori setinden oluşan birleşik bir alan değildir ve tek bir teori veya teori seti baskın değildir. Aksine, alanda birbiriyle yarışan birçok farklı kuramlar vardır. Çocuk gelişimi kuramları, araştırma çalışmalarından elde edilen sonuçlardan oluşmaktadır. Bazı gelişimsel kuramlar çocukların büyümesindeki değişiklikleri açıklar (Hur & Rushton, 2007, s. 664).

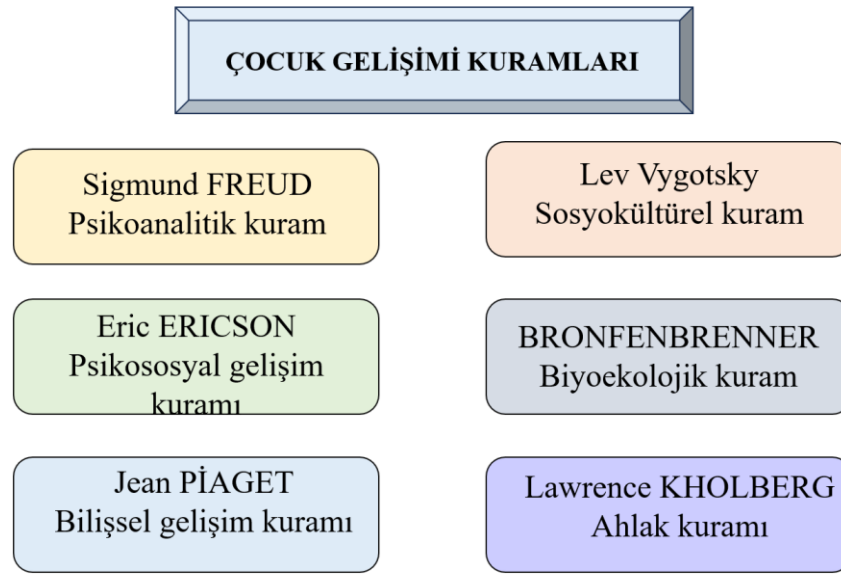
Erken çocukluk eğitiminde en fazla etkiye sahip olan beş teori bazı kaynaklarda (1) olgunlaşmacı, (2) yapılandırmacı, (3) davranışçı, (4) psikanalitik ve (5) ekolojik bakışı ile açıklanmaktadır (Setiawati, 2021). Gelişimin ardındaki ana güçleri keşfetme açısından, bazı teoriler yönelim açısından daha bilişseldir, diğerleri ise daha sosyaldir

(Piotrowski & Vossen, 2015). Gelişim kuramlarını açıklayan etkili teorisyenler, kuramlar, felsefe ve uygulamalar Tablo 3’de özetlenmiştir.

Tablo 3 Etkili teorisyenler, teori, felsefe ve uygulamalar

Kuram	Kuramcı	Felsefeci	Uygulamalar
Olgunlaşma kuramı	G. Stanley Salonu (1846–1924)	Gelişim genetik olarak belirlenmiş özelliklerin ortaya çıkmasıdır	Hazırlık; gelişimsel olarak uygun uygulamalar
	Arnold Lucius Gesell (1880–1961)	Eğitim gelişimi takip etmeli	
Yapılandırmacı kuram	Jean Piaget 1896–1980	Bireyler enerjik bir şekilde deneyimleri hakkında kendi bilgilerini inşa ederler.	Entelektüel gelişim Dil ve okuryazarlık gelişimi
	Lev Semenoviç Vygotsky 1896–1934	Bu bilgi onların dış dünyaya bakış açılarını yorumlamalarını kolaylaştırır.	
	Jerome Bruner (1915–2016)		
Davranışçı kuram	Edward Lee Thorndike (1874–1949);	Öğrenme, pekiştirmenin sağlanması sonucunda davranışta bir değişiklik yapılmasını içerir.	Takviye motivasyonu
	BF Skinner (1904–1990);		
	İvan Pavlov (1849–1936);		
	John B. Watson (1878–1959)		
Psikanalitik kuram	Sigmund Freud (1856–1939)	İnsan içgüdülerinden kaynaklanan sosyal duygusal gelişimin temel mekanizmaları	Oyun terapisi
	Erik Erikson (1902–1994)		
Ekolojik kuram	Urie Bronfenbrenner (1917–2005)	Bireylerin içinde büyüdüğü ve değişimi ve bilişsel, ahlaki ve ilişkisel gelişimini etkileyen farklı ortamlar aracılığıyla gelişimine çevresel bir yaklaşım	Erken çocuklukta toplumu ve aile ortamlarını içerir

Çocukluk dönemlerinde kuramlar farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Her kuramcının fikirleri birbirinden bağımsızdır ancak bir araya getirildiğinde çocukların yaşlandıkça nasıl geliştikleri konusunda iyi bir genel anlayış sağlarlar. Aldridge ve diğer araştırmacılar (1997) gelişim kuramlarının farklı sebepler için geliştirildiğini, bazılarının evrenselleştirildiğini, diğerlerinin ise bireysel farklılıklara odaklandığını, bazılarının bağlamsal değişkenleri vurguladığını, bazılarının gelişimi tabiattaki düzene bağlı olarak tanımladığını ve bazılarının gelişimi çok sonuçlu bir olay olarak betimlediğini vurgulamaktadırlar. Kuramlar psikoanalitik, sosyokültürel, psikososyal, biyoekolojik, bilişsel, ahlak kuramları şeklinde değerlendirilebilir (Şekil 3)



Şekil 3. Erken çocukluk döneminde çocuk gelişimini açıklayan kuramlar

1.1.4.1. Psikoanalitik ve Kişilik Gelişimi Kuramcısı (Sigmund Freud)

Avusturyalı psikiyatrist ve psikanalist Sigmund Freud (1856-1939), katı ahlak ve cinselliğe yönelik tutumların bastırılmasına ilişkin kuram geliştirmiştir. Zihnin üç bilinç düzeyine bölüldüğünü vurgulamıştır.

Bilinçli zihin (buzdağının görünen kısmı-bireylerin eylemlerini doğru olup olmadığına göre seçmelerine olanak tanır)

Bilinç öncesi zihin (hatırlanan anılar)

Bilinç dışı zihin (bireyin içsel istek ve arzularını temsil eder)

Psikanalitik Kurama göre Freud kişiliğin temel kısımlarını oluşturan üç kişilik yapısını ayırt etmiştir.

ID: bilinçsiz doğuştan gelen biyolojik istekler ve arzular – anında tatmine ihtiyaç duyar (örn. seks ve saldırganlık)

EGO: kararlar alırken ID ile kişiliğimizin, sosyal ve ahlaki açıdan kabul edilebilir süperego arasında denge kurmaya çalışan, sebep-sonuç ilişkisini anlayan gerçekçi kısmı (2 ila 3 yaşlarında gelişmeye başlar)

SUPEREGO: doğru ile yanlış arasındaki ahlaki rehber (6 ila 7 yaşlarında gelişmeye başlar)

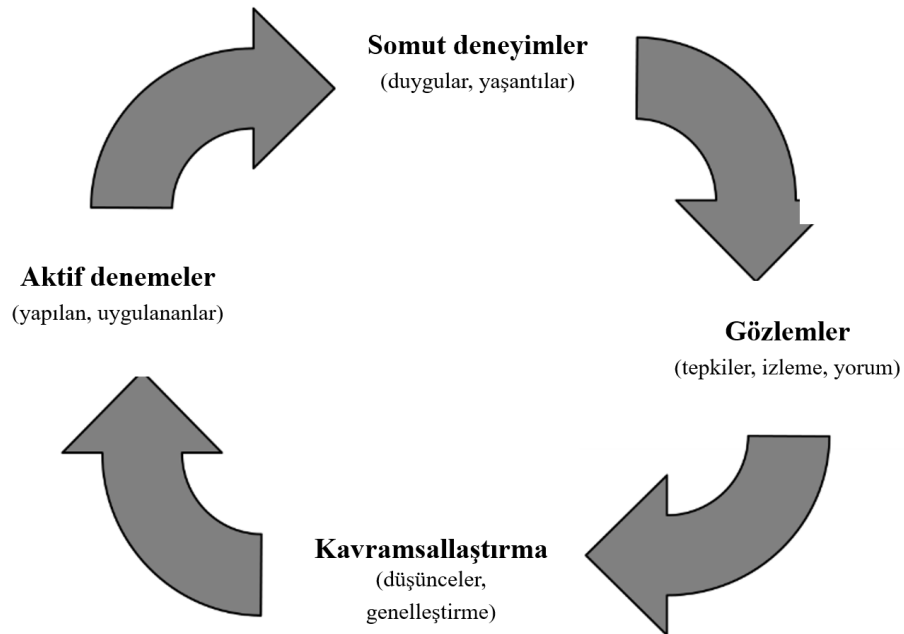
Psikoanalitik ve kişilik gelişimi kuramında bir bireyin kişiliğinin, içsel ihtiyaçlarını ve isteklerini kontrol etme becerisine dayalı bir dizi aşamadan geçerek geliştiğine ve cinsel enerjinin dağılımındaki değişikliklere bağlı olduğuna inanılmaktadır. Belirli bir aşamayı sorunsuz bir şekilde geçememek, yetişkin davranışlarının o aşamaya sabitlemesiyle sonuçlanabilir (Hamamcı ve Hamamcı, 2015, 129).

1.1.4.2. Bilişsel Gelişim (Jean Piaget)

İsviçreli psikolog Jean Piaget (1896–1980), biçimsel işlemleri bilişsel gelişimin evrensel sonu olarak önermiştir. Piaget'e göre biçimsel işlemler, düşüncenin en kapsamlı ve mantıksal açıdan en güçlü organizasyonunu sağlamaktadır (Delitala, 2000, s.61). Jean Piaget (1896–1980), doğumdan yetişkinliğe kadar çocukların düşünme ve gelişim çalışmalarına sistematik bir yaklaşım sunan ünlü bir İsviçreli çocuk psikoloğudur. Adı, yirminci yüzyıl boyunca eğitim çevrelerinde son derece etkili olan ve günümüzde de geçerliliğini ve popülerliğini koruyan 'sahne teorisi' ile ilişkilidir. Piaget'nin teorisi, kendi çocukları üzerinde yaptığı dikkatli gözlemlerden ve çocuk gelişiminin evrensel olabilecek yönlerini belirlemeye olan ilgisinden doğmuştur. Bu onun gelişimdeki aşamaları belirlemeye olan ilgisini açıklamaktadır. Piaget zekayı, organizmaların çevrelerine uyum sağlamasına yardımcı olan temel bir yaşam fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Bu kademeli uyum süreci sırasında çocuklar, kendileri ve çevreleri arasında bir tür denge veya 'denge' sağlamaya çalışmaktadırlar (Miller, 1993).

Piaget, kendi çocuklarının sürekli olarak çevrelerini keşfettiklerini ve öğrenmenin onlara doğal bir şekilde geldiğini gözlemlemiştir. Çocukların bilgiyi kendi eylemleriyle inşa eden meraklı kaşifler olduğunu belirtmiştir (Arı, 2005). En iyi bilinen insani gelişim aşaması modeli, fikirleri 1960'larda popüler hale gelen Jean Piaget tarafından geliştirilmiştir. Doğumdan yetişkinliğe kadar bilişsel gelişimin ardışık dört aşamasını tanımlamıştır. Piaget'nin bilişsel kuramı üç yapı taşından oluşur: (a) şemalar veya bilginin yapı taşları, (b) bir aşamadan diğerine geçişi sağlayan uyum, uyum, asimilasyon ve uyum süreçleri ve (c) dört aşamanın ayrımı. Bu gelişim aşamaları duyu-motor (0-2 yaş), işlem öncesi (2-7 yaş), somut işlem (7-11 yaş) ve resmi işlem (11 yaş+) dönemlerini içermektedir. Günümüze kadar aşamalar özellikle çocukların bilişsel gelişimini anlamak için yararlı olmaya devam etmektedir (Özbay, 2003, s. 59).

Piaget'nin desteklediği bilişsel gelişimin en önemli unsurlarından biri olan öğrenme kuramı, deneysel öğrenmeyi "bilginin deneyimin dönüştürülmesi yoluyla yaratıldığı süreç" olarak tanımlamaktadır ve öğrenme süreklidir (Kolb, Baker & Jensen, 2002). Kolb'un modeli, Somut deneyim, Gözlem, Kavramsallaştırma ve Aktif Deneme olmak üzere 4 aşamalı bir öğrenme döngüsünü tasvir etmektedir (Şekil 4).



Şekil 4. Bilişsel gelişimde öğrenme döngüsü

Piaget'in kuramında bilişsel ve dil gelişiminde öğrenmenin sürekliliği temeldir. Deneysel öğrenmenin altında yatan felsefe John Dewey'in teorisine dayanmaktadır. Dewey, deneyimin doğasının sürekli olduğunu ve deneysel öğrenme sürecinin eğitim ve yetişkin gelişimi için temel öneme sahip olduğunu öne sürmektedir. Deneyim, sorgulama ve yansıtmanın deneysel öğrenmenin temel unsurlarıdır. Bu, Jean Piaget'nin deneysel öğrenmeye ilişkin bilişsel gelişimine karşılık gelmektedir. Piaget öğrenmeyi, bilgiyi keşfetme, özümseme ve deneyim ve bilgidan öğrenmenin uyumlaştırılmasından oluşan yaşam boyu bir süreç olarak vurgulamaktadır.

Piaget'e göre bilişsel gelişimin dönemleri Duyu hareket dönemi, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi, soyut işlemler dönemi olmak üzere ayrılmaktadır. Piaget'nin vurguladığı gelişim dönemleri Tablo 4'de özetlenmektedir.

Tablo 4. Piaget ve gelişim dönemleri

Dönem	Yaş	Özellik
Duyusal motor	0-2 yaş	Kendini dış dünyadan ayırt etme Nesne sürekliliğini kazanma
İşlem öncesi	2-7 yaş	Çevresindekileri sembollerle ifade etme Tek yönlü sınıflandırma yapma Benmerkezcilik, animizm
Somut dönemler	7-11 yaş	Mantıksal düşünmeye başlama Üst düzey sınıflandırma yapma Benmerkezcilikten uzaklaşma Somut yollarla problem çözme
Soyut dönemler	11 + yaş	Soyut düşünme Değer sistemi geliştirme Fikirlerle ilgilenme

Piaget, insan gelişiminin ilk aşaması olan duyu-motor aşamanın doğumla başlayıp 2 yaşına kadar sürdüğünü ileri sürmüştür. Bir bebek doğduğunda hem fiziksel hem de bilişsel olarak gelişmeye başlamaktadır. Fiziksel yetenekler arasında emekleme, kavrama ve çekme yer alır ve bebekler bilişsel beceriler geliştirdikçe aynı zamanda davranışları hakkında düşünmeye ve sesler, hareketler ve duygular gibi farklı uyaranlara tepki

vermeye başlarlar. Bu yönler, basit refleksler, birincil, ikincil ve üçüncül dairesel reaksiyonlar, reaksiyonların koordinasyonu ve erken temsili düşünce olmak üzere altı türe bölünebilen duyu-motor aşamasını tanımlayan özelliklerdir (Özbay, 2003).

Preoperasyonel aşama; çocuk gelişiminde işlem öncesi dönem olarak adlandırılmaktadır ve 2 yaşından 7 yaşına kadar sürmektedir. Bu dönemde çocuklar konuşmaya ve sembolik oyun oynamaya başlarlar ve bu süreçte sembollerini kullanmayı öğrenirler. Ancak Piaget, onların somut mantığı anlamadıklarını, bilgiyi zihinsel olarak manipüle edemediklerini ve benmerkezcilik olarak adlandırdığı diğer insanların bakış açısını anlamadıklarını savunmuştur. Nesnelere başka bir şeyi temsil etmek için kullanarak ve başkalarının rollerini üstlenerek oyun etkinliklerinde rol yapmayı kullanırlar. Bu süre zarfında çok az çocuk koruma konusunda bir anlayış gösterdi veya kabın, şeklin veya görünür boyutun ayarlanmasına rağmen belirli bir miktarın aynı kalacağını belirleme becerisi göstermektedirler (Yalçın, 2010).

Piaget, 7-12 yaş arası somut işlemler aşaması olarak adlandırmaktadır. Somut işlemler aşamasının temel özelliği, somut olaylar hakkında mantıksal düşünmek ve eylemlerin tersine çevrilebileceğine dair farkındalık gibi zihinsel işlemlerin daha iyi anlaşılmasıdır. Ancak yine de bu dönemde çocuklar soyut veya varsayımsal kavramları anlamakta güçlük çekmektedirler. Bu dönemde koruma anlayışları gelişmektedir ve belirgin benmerkezcilik ortadan kalkmaktadır (Karslı, 2018, s. 62).

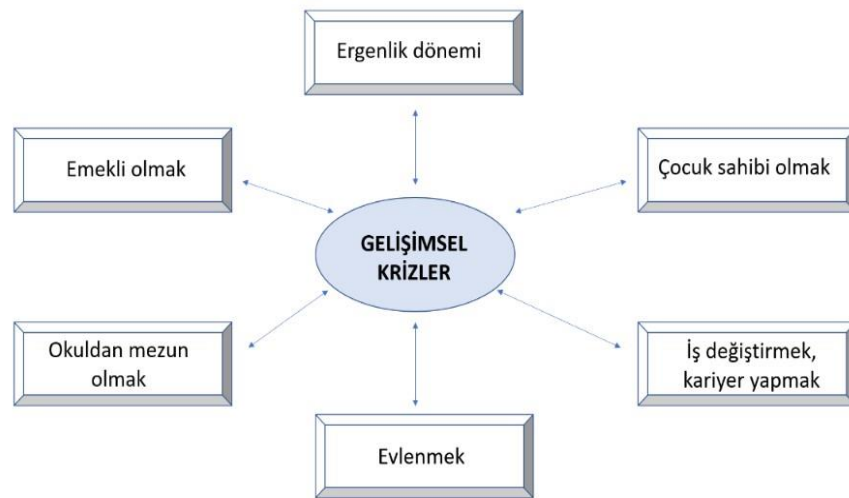
Piaget'nin çocuk gelişiminin son aşaması ergenlik döneminde, yani 12 yaşından itibaren gerçekleşmektedir. Bilişsel gelişimin bu döneminde soyut düşünce ve varsayımsal akıl yürütme becerileri ortaya çıkar. Çocuklar sorunlara yaratıcı çözümler bulmak için mantığı kullanabilir ve süreçte sistematik planlama uygulayabilirler. Tümdengelimli akıl yürütme, belirli bir sonucu belirlemek için genel bir ilkeyi kullanma becerisini gerektirirken, soyut kavramlar hakkında düşünme kapasitesi, yalnızca önceki deneyimlere güvenmek yerine eylemlerin olası sonuçlarını ve sonuçlarını dikkate almak anlamına gelir. Ayrıca gençler, sorunları çözmek için deneme yanılma yöntemine bağlı kalmak yerine, aynı sonuca ulaşmak için organize ve sistematik bir yaklaşım planlayabilirler (Piaget, 1980, s. 61).

Piaget'nin modelinin yetişkin bilişsel gelişimini kapsamadığı eleştirilmektedir. Piaget'nin modeli çoğunlukla düşünme değişikliklerinin ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde

durduğunu varsayar. Hatta yakın zamana kadar yetişkinliğin bilişsel yeteneklerde uzun ve istikrarlı bir düşüşe yol açtığına inanılmaktaydı. Bu tamamen mantıksızdır ancak onlarca yıldır yetişkinlerin eğitim ve liderlik geliştirme yaklaşımlarını şekillendirmiştir. Ayrıca bilişsel ve entelektüel yetenekler arasında belirsiz bir ilişki vardır. Piaget'nin teorisi büyük ölçüde kültürel, sosyal ve diğer bağlamsal etkileri göz ardı edilmektedir. Farklı aşamaların tanımlanması aşırı basitleştirilmiştir ve aynı anda herhangi bir bireyin tüm işlev alanlarında aynı düzeyde bilişsel işlemler varsayılmaktadır. Aynı zamanda ego gelişiminin ve diğer psikolojik fenomenlerin bilişsel süreçler üzerindeki etkisini de azaltmaktadır; bu, işlevsiz davranışların ve psikolojik rahatsızlıkların yeterince açıklanamamasına neden olan bir sorundur. Genellikle aynı yaştaki iki kişi arasındaki bilişsel kapasitedeki niteliksel farka ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamaktadır (Bideli, 1988, s. 329).

1.1.4.3. Psikososyal Gelişim Kuramı (Eric Erikson)

Erikson, kişiliğin bebeklikten yaşlılığa kadar 8 aşamada geliştiğini öne sürmektedir. Her aşamada, sonucu bakım veren bireylerin ve önemli diğer kişilerin o aşamadaki ihtiyaçlara nasıl yanıt verdiğiyle ilgili olan psikolojik kriz dönemlerini açıklamaktadır. Bir kişinin herhangi bir aşamada sorun yaşaması durumunda, kendisini daha sonraki yaşamlarında etkileyecek bir kimlik bunalımı geliştirdiğini vurgulamaktadır (Carlson, Mandell & Williams, 2004, s. 1106). Erikson gelişim krizlerini açıklamaktadır (Şekil 5).

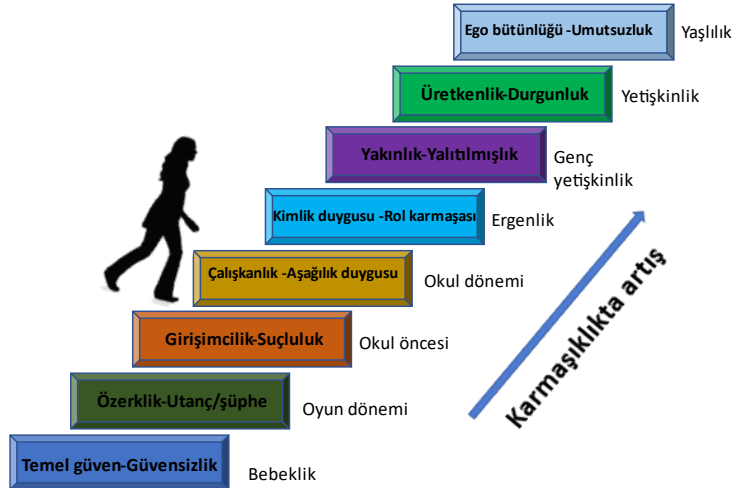


Şekil 5. Erikson'un gelişimsel kriz olarak değerlendirdiği örnekler

Kriz; bireyin hedeflerini ve yaşam biçimini tehdit eden veya hayatını tehlikeye sokan, acil karar verilmesi gereken, uyum ve önleme sistemlerini yetersiz hale getiren gerilim durumudur. Kriz müdahale gerektiren planlanmamış bir durum ya da olaydır. Krizler önceden tahmin edilemediği ve müdahale gerektirdiği için etkili bir şekilde baş etme ve krizi yönetebilme becerilerine sahip olmayı gerektirir (Alves vd., 2020, s. 27).

Erikson'a göre gelişme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bilişsel veya duygusal denge, yeni bilgiler özüksendikçe kaçınılmaz olarak bozulur. Yeni yaşamsal değişiklikler meydana geldikçe gelişimsel krizler doğal olarak ortaya çıkar. Gelişimsel krizler çoğu zaman bir sonraki döneme geçebilmek için yaşanması gereken sancılı bir dönemdir. Gelişimsel bir krizin en önemli özelliği, bir geçiş döneminde veya bir kişinin hayatında bir dönüm noktasında gerçekleşmesidir (Demircioğlu, 2016; Sözer, 1992).

Erikson ergenliği kimlik gelişiminin çözülmesi gereken temel zorluk olduğu bir dönem olarak nitelendirirken, kimlik gelişiminin öncülleri çok daha erken tanınabilir. Kimlik cinsiyet, ırk, etnik köken, sosyal sınıf, fiziksel yetenek gibi birtakım boyutlar boyunca gelişmektedir. Çoğu zaman, kimliğin farklı yönleri bireyler için ancak kendileri ve başkaları arasındaki ten rengi, sosyoekonomik durum, yetenekler gibi belirli farklılıkların farkına vardıklarında dikkat çekici hale gelmektedir (Schunk, 2021, s. 108). Erikson'a göre bireylerin psikososyal gelişim aşamalarına göre artan karmaşa durumu Şekil 6'da verilmiştir.



Şekil 6. Bireylerin psikososyal gelişim aşamalarına göre artan karmaşa durumu

Tablo 5. Erikson'un psikososyal gelişim aşamaları

Evre	Yaşam Dönemleri	Psikososyal Gelişim Evresi	İyi geçirilirse	Kötü geçirilirse
1	Bebeklik	Temel güven- Güvensizlik	Ümit	Gelecek korkusu
2	Oyun dönemi	Özerklik- Utanç/şüphe	İsteklilik	Kontrolsüzlük duygusu
3	Okul öncesi	Girişimcilik- Suçluluk	Girişimcilik	Cezalandırılmaktan korkma
4	Okul dönemi	Çalışkanlık- Aşağılık duygusu	Beceri ve aletlerle uğraşma	Aşağılık duygusu, özgüvensizlik
5	Ergenlik	Kimlik duygusu-Rol karmaşası	Sadakat	Kimliğini karıştırma
6	Genç yetişkinlik	Yakınlık- Yalıtılmışlık	Sevgi	Kaçınma
7	Yetişkinlik	Üretkenlik- Durgunluk	Özen	Düşkünlük, can sıkıntısı
8	Yaşlılık	Ego bütünlüğü- Umutsuzluk	Bilgelik	Yaşamayı istememe

Eric Erikson her gelişimsel aşamada, sonucu bakıcıların ve önemli diğer kişilerin o aşamadaki ihtiyaçlara nasıl yanıt verdiğiyle ilgili olan psikolojik kriz yaşandığını belirtmiştir. Bir kişinin herhangi bir aşamada sorun yaşaması durumunda, kendisini daha sonraki yaşamlarında etkileyecek bir kimlik bunalımı geliştireceği vurgulanmaktadır (Onchwari, Ariri-Onchwari & Keengwe, 2008, s. 267). Erikson'un psikososyal aşamaları tartışmalı olmaya devam etmektedir. Çeşitli kültür ve alt kültürlere uyum sağlamak bu kuram ile zor olabilir. Erikson'un kuramında başlangıç aşamasının modelin geri kalanından daha evrensel olabileceği görülmektedir (Çöpür, 2019; Gerrig & Zimbardo, 2014, s. 103).

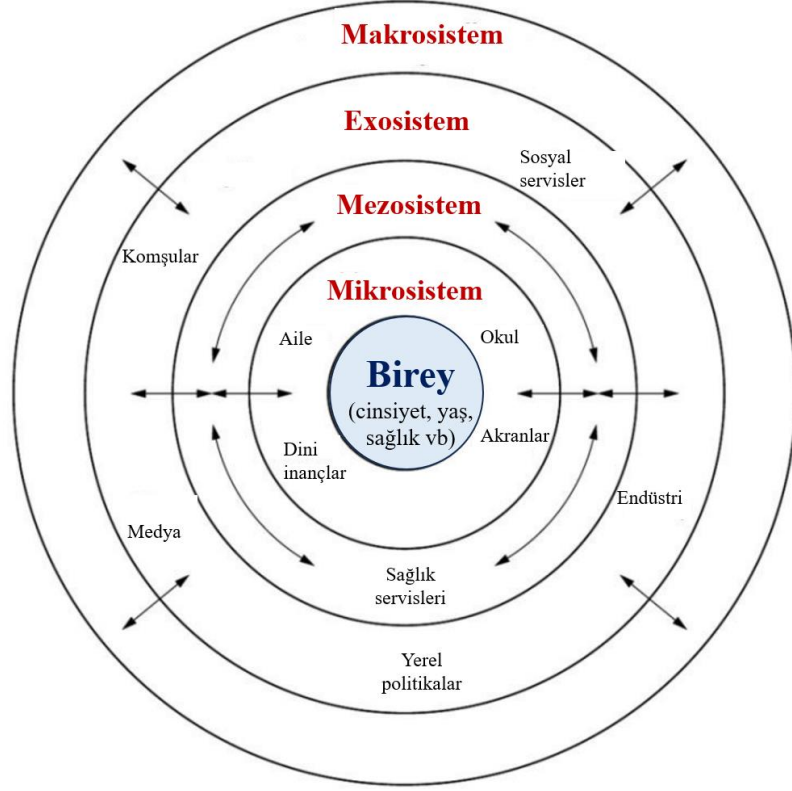
Erikson'un fikirleri, kuramın kişiliğin oluşumunu kültüre, bireysel farklılıklara, sosyal etkilere ve çevreye duyarlı olarak nasıl açıklayacağı konusunda serbestlik sağlamaktadır. Bir bireyin istikrar ve bütünlük nedeniyle seçilen aşamaları tekrar yeniden aynı belirtilerle görülebilmektedir. Güvene karşı güvensizlik ve kimliğe karşı rol karmaşası döngüleri incelendiğinde güven- güvensizlik döneminin kişinin kimliğini ve kişinin başkalarıyla nasıl ilişki kurduğu temsil etmektedir; rol karmaşasının olduğu dönem ise kişinin kendisini ve kişinin nasıl ilişki kurduğunu temsil etmektedir. Bu süreç, kimlik ve rol karmaşasından ego bütünlüğü ve umutsuzluk dönemine kadar tekrarlanmaktadır çünkü bu döngü, yaşamın son aşamasındaki istikrarı ve bütünlüğü temsil etmektedir. Birey, yaşamda anlam kazanma ve topluma nihai bir katkıda bulunma arzusuna sahiptir. Erikson'un gelişim ve kişiliğe yaklaşımı bazı kültürlerde geçerli olsa da modelinin güvenilirliğinin tutarsız olduğunu vurgulayan ve kültürler arası bir bağlamda kimlik gelişimi açısından evrensel kabul edilmesi için yeniden kavramsallaştırılması gerektiğini savunan araştırmalar vardır (Crowley, 2020, s. 93).

1.1.4.4. Biyoekolojik Kuram (Urie Bronfenbrenner)

Bronfenbrenner (1917-2005) bebeğin aile ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiyi ve bunların çocuk gelişimini nasıl etkilediğini anlamak için Ekolojik Sistemler Kuramını kurmuştur. Bu kuram, çocuğun gelişimine, çevresini oluşturan ilişkiler sistemi bağlamında bakmaktadır (Kandemir, 2018, s. 1433). Bronfenbrenner'ın kuramı, her biri çocuğun gelişimi üzerinde etkiye sahip olan karmaşık çevre "katmanlarını" tanımlamaktadır. Bu teori, çocuğun kendi biyolojisinin onun gelişimini besleyen birincil ortam olduğunu vurgulamak için yakın zamanda "biyoekolojik sistemler teorisi" olarak yeniden adlandırılmıştır (Cicceralli & White, 2019, s. 281).

Bu kurama göre çocuğun olgunlaşan biyolojisindeki faktörler, yakın aile/toplum çevresi ve toplumsal ortam arasındaki etkileşim onun gelişimini besler ve yönlendirir. Herhangi bir katmandaki değişiklik veya çatışma diğer katmanlara da yansıtacaktır. O halde bir çocuğun gelişimini incelemek için sadece çocuğa ve yakın çevresine değil, aynı zamanda daha geniş çevrenin etkileşimi çok önemlidir (Altınköprü, 2016; Locke, 2013, s. 48).

Biyokolojik kuramda çevre mikrosistem, mezosistem, exosistem, makrosistem olarak sınıflandırmakta ve bu çevrelerin çocuğun gelişimine olan etkileri değerlendirilmektedir (Şekil 7).



Şekil 7. Biyokolojik kuram sistem teorisi

Mikrosistem, çocuğa en yakın katmandır ve çocuğun doğrudan temas halinde olduğu yapıları içerir. Mikrosistem, çocuğun yakın çevresiyle olan ilişki ve etkileşimlerini kapsar (Berk, 2000). Mikrosistemdeki yapılar aile, okul, mahalle veya çocuk bakımı ortamlarını içerir. Bu düzeyde ilişkiler hem çocuktan uzağa hem de çocuğa doğru iki yönde etki gösterir. Örneğin bir çocuğun ebeveynleri onun inançlarını ve davranışlarını etkileyebilir; ancak çocuk aynı zamanda ebeveynin davranış ve inançlarını da etkiler. Bronfenbrenner bu iki yönlü etkileri adlandırmaktadır ve bunların çevrenin her düzeyinde nasıl meydana geldiğini göstermektedir. Bir katman içindeki yapıların etkileşimi ve katmanlar arasındaki yapıların etkileşimi bu teorinin anahtarıdır. Mikrosistem düzeyinde çift yönlü etkiler en güçlüsüdür ve çocuk üzerinde en büyük etkiye sahiptir. Ancak dış seviyelerdeki etkileşimler yine de iç yapıları etkileyebilir (Locke, 2013, s. 49).

Mezosistem; Bu katman çocuğun mikrosistemindeki yapılar arasındaki bağlantıyı sağlar (Berk, 2000). Örnekler: Çocuğun dini inançlar, mahallesi arasındaki bağlantı ya da öğretmeni ile ebeveynleri arasındaki ilişki gibi özellikler mezosistemdir.

Ekzosistem; Bu katman, çocuğun doğrudan işlev görmediği daha geniş sosyal sistemi tanımlanmaktadır. Bu katmandaki yapılar çocuğun mikrosistemindeki bazı yapılarla etkileşime girerek gelişimini etkilemektedir (Berk, 2000). Ebeveyn işyeri programları veya toplum temelli aile kaynakları örneklerdir. Çocuk bu düzeyde doğrudan dahil olmayabilir, ancak kendi sistemiyle etkileşimin içerdiği olumlu veya olumsuz gücü hissetmektedir (Altınköprü, 2016).

Makrosistem; Bu katman çocuğun ortamındaki en dış katman olarak düşünülebilir. Bu katman belirli bir çerçeve olmamakla birlikte kültürel değerler, gelenekler ve yasalardan oluşur. Makrosistem tarafından tanımlanan daha büyük ilkelerin etkileri, diğer tüm katmanların etkileşimleri boyunca kademeli bir etkiye sahiptir. Örneğin, kültürün, çocuklarını yetiştirmekten yalnızca ebeveynlerin sorumlu olması gerektiğine dair inancı varsa, o kültürün ebeveynlere yardım edecek kaynakları sağlama olasılığı daha düşüktür. Bu da ebeveynlerin işlev gördüğü yapıları etkiler. Anne-babanın çocuğun mikrosistemi bağlamında çocuğuna karşı bu sorumluluğu yerine getirip getirememesi de aynı şekilde etkilenir (Baymur, 2017; Cicceralli & White, 2019, s. 283).

1.1.4.5. Ahlak Gelişimi (Lawrence Kohlberg)

Piaget'nin çalışmasını genişleten Lawrence Kohlberg, aşamaya dayalı bir ahlaki gelişim teorisi geliştirmiştir. Giderek soyutlaşan adalet anlayışlarına dayanan evrensel bir sonuç ortaya koymuştur. *Ahlak gelişimi*; doğru ve yanlışın belirlenmesinde geçerli olan prensip ve ilkelerin gelişimidir (Şahin, 2016, s. 87).

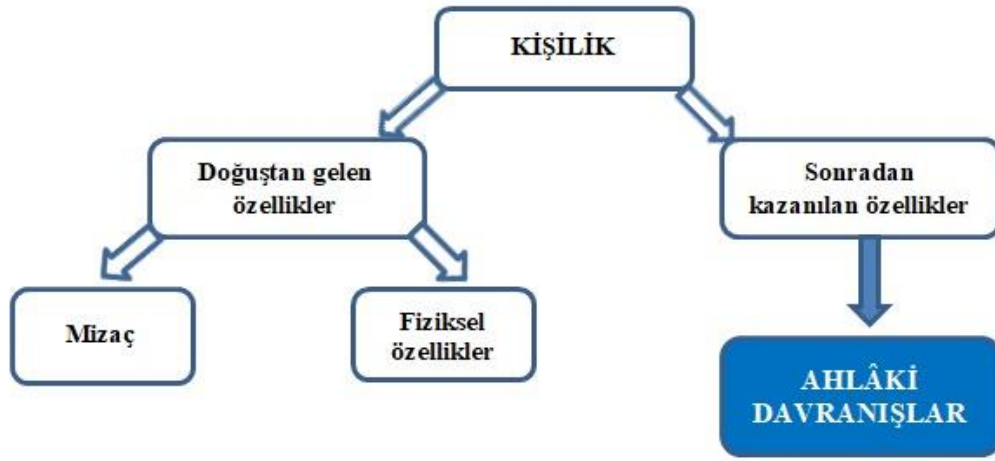
Ahlakın “bilişsel boyut, davranışsal boyut, duygusal boyut” olmak üzere üç farklı boyutundan söz etmek mümkündür. *Bilişsel boyut*; neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen sosyal normların anlaşılması ve bunlarla ilgili bilgileri kapsar. *Davranışsal boyut*; ahlak kurallarına uyan ya da ters düşen davranışları ifade eder. *Duygusal boyut* ise; davranışlarımız hakkındaki duygularımızı ifade eder (Santrock, 2018).

İyi veya kötü, doğru veya yanlış olarak değerlendirilen davranışların hepsi birlikte ahlaki oluşturur. Her kültürün kendine göre ahlaki davranışları vardır. Her insan, küçük yaştan itibaren içinde büyüdüğü kültürün ahlak ilkelerine göre kötü ve yanlış sayılan davranışları yapmamayı iyi ve doğru sayılan davranışları da yapmayı öğrenir. Çocuğa öncelikle iyi davranışın neden iyi, kötü davranışın da neden kötü olarak nitelendirildiğini açıklamak gerekir (Bayhan 2007, s.110). Ahlaki gelişim, küçük yaşlardan itibaren toplumca beğenilen iyi ve doğru davranışların öğrenerek yapılmasını içerir. Çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin ilk izlenim ve bilgiler, giderek daha ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur (Türküm, 2021, s. 143).

Çocuğun ahlak duygularını kendi kendine geliştirmesi beklenemez. Çocuğun ahlaki yargısı, özellikle okul öncesi dönemde benmerkezci duygularının etkisindedir. Başlangıçta neyin iyi, neyin kötü olduğunu kendi açısından değerlendirir. Kendine haz veren şeyler iyi, üzüntü veren şeyler ise ona kötü gelir. Zaman içinde çocukta bilinç gelişir. Bazı davranışların neden kendisine üzüntü verdiğini ya da hoş karşılanmadığını, henüz kavrayamamış da olsa, bunları yapmaktan kaçınmayı öğrenir. 6 yaşında bir çocuk, her zaman iyiyi kötüden ayıramaz. Genellikle iyilik ve kötülük hakkındaki anlayışları sınırlıdır. Anne babalarının nelere izin verip öveceklerini, neleri yasaklayıp cezalandıracaklarını bilirler. Ama bunun nedenini anlayamazlar. 7 yaşındaki çocuğun ahlaki yargıları biraz daha gelişmiştir. Genelleme yapabilir. Başkalarının da haklarının ve ihtiyaçlarının olduğunu düşünebilir. 8 yaşında, iyi ve kötü hakkındaki genelleştirilmiş kavramlarda büyük ilerlemeler vardır. 9-11 yaşları arasındaki çocuklarda dürüst ve adil davranmaya karşı çok güçlü bir duyarlılık görülür. Çocuk bu yaşta, başkalarının çıkarlarına karşı da hassasiyet gösterir (Onur, 2008; Özabacı, 2014, s.72; Yörükoğlu, 2007).

Ahlakın kazanılması, aynı zamanda toplumsallaşmanın da gerçekleşmesi anlamına gelir. İyi ve doğru davranışları içeren, insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallar da ahlak kavramı kapsamına girmektedir. Yapılan davranışın doğru ya da yanlışlığı kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişebilir. Ahlakla ilgili genel bir yargının, iyi ve kötünün ne olduğu konusunda herkesin ortak bir görüşü olmamasına rağmen, ahlak ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu anlayışı da kabul görmektedir (Gümüş, 2015).

Çocuğun ahlak gelişim sürecinde kişilik özellikleri, çocuğun davranışlarını önemli ölçüde etkiler. Kişilik, doğuştan gelen mizaç ve fiziksel özelliklerle ilişkilidir. Sonradan kazanılan özellikler de ahlakî davranışları etkiler. Ahlak bütün toplumu ayakta tutan temel değerler sistemidir. Ahlakî değerlerin olmaması, sosyal birliği ortadan kaldırır. Sosyal birlikteliğin olmaması durumunda değerler sistemi de olmayacaktır. Herkesin kendi çıkarları uğruna uğraştığı ve başkalarını düşünmediği bir toplumda sosyal hayat, ekonomi, sanat ve diğer tüm kurumlar olmayacaktır. Toplumlar uyulacak kurallar konusunda ortak bir anlayışa varmadıkça, huzur içinde ve işbirliği halinde yaşayamazlar (Akbaş, 2008). Çocuğun ahlak gelişim süreci özetlemektedir.

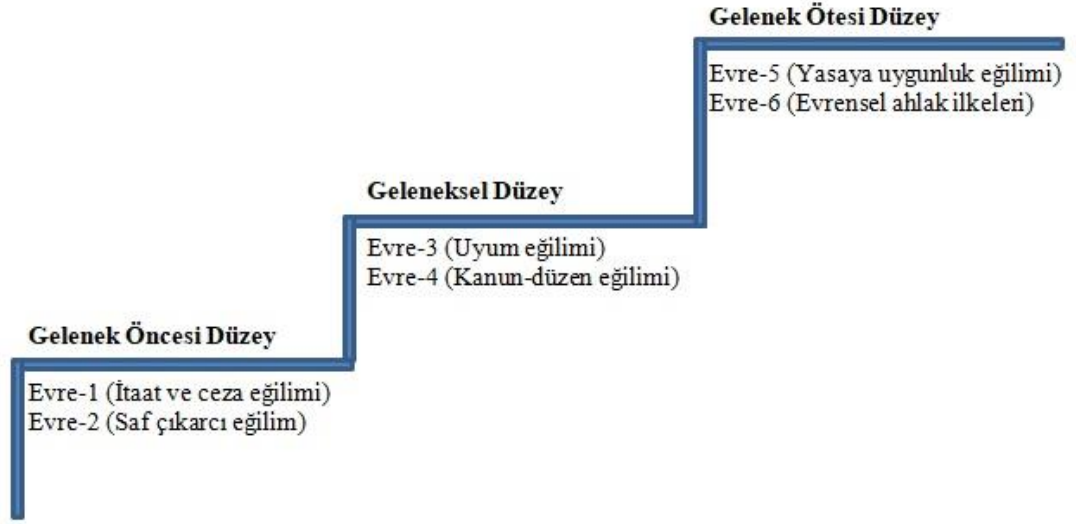


Şekil 8. Çocuğun ahlak gelişim süreci

Kohlberg'e göre çocukların benmerkezcilikten kurtulmadan ahlaki düşüncelerini geliştirmeleri zordur ve ahlaki yargı gelişiminin temelini empati oluşturmaktadır. Kohlberg'in akla verdiği önem, ahlakiliğin felsefi varsayımlarından ve çocuğun akıl yürütme kapasitesine bağlı deneyimsel bir alan olduğuyula ilişkilidir (Çinemre, 2012). Kohlberg, kuramını oluştururken daha çok ergen ve yetişkin gruplarla çalışmıştır (Durdu, 2013).

Ahlaki ikilem tartışması yaklaşımında ahlaki ikilemlerin olduğu örnekler çocuklara anlatılarak, çocukların kendi çıkmazlarını çözmelerine yardım edilmektedir. Ahlaki ikilemler çocukların sahip oldukları değerleri yorumlamalarını ve bu sayede iç dünyalarındaki bilinmeyen yönlerini yansıtmalarına olanak sağlar. Ahlaki ikilem, iki farklı değer ilkesinin çatıştığı gerçek yaşam problemleridir. Çocukların kendileri için uygun gördükleri davranışları seçmeleri ve nedenlerini belirtmeleri istenir (Huitt, 2004).

Kohlberg, bireylerin altı yargı aşaması geçirdiklerini belirtmektedir. Bu altı aşama ise üç dönem içinde yer almaktadır. Bu üç dönem, çocuk ya da yetişkinin “ahlaki davranış” ya da “doğru olarak neyi algıladığı ve bunu nasıl belirlediğine göre sıralanmıştır. Her bir dönem, kendinden öncekine dayanmakta kendinden sonraki döneme ise temel oluşturmaktadır. Kohlberg’in ahlak gelişimi kuramı, Şekil 9’da özetlenmiştir.



Şekil 9. Kohlberg’in ahlak gelişimi kuramı basamakları

Kohlberg’in ahlak gelişimi kuramına göre birinci evre daha çok çocukların düşünme stillerini yansıtırken (beş-sekiz yaş), ikinci evre sekiz yaşından sonra görülmeye başlar ve ergenlikte kaybolur. Üçüncü evre ergenlik boyunca devam eder. Dördüncü evre ergenliğin sonuna doğru gelişir ve pek çok yetişkininde ulaşabildiği son evre olarak kabul edilir. Beşinci ve altıncı evre ise kazanılabilirse yirmi yaş civarında ortaya çıkmaktadır (Koç vd. 2009, s. 758).

3.DEĞERLER EĞİTİMİ

Eğitim, bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri ve toplumların kalkınması için gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür. Bu faaliyetler belirli bir plan çerçevesinde yürütülen süreçlerden oluşmaktadır. Her ne kadar kendini gerçekleştirme ve toplumsal gelişimi sağlamak için ne kadar davranış değişikliğine ihtiyaç duyulduğu (Çağdaş ve Seçer, 2002) üzerinde durulsa da eğitim, bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor yönleri de dahil olmak üzere tüm yönlerine yardımcı olmalıdır (Kenneth, 2013, s. 891) ve topluma katılmaları sağlanmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için çok farklı eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Bunlardan biri de ahlak ve etik kurallarını da kapsayan değerler eğitimidir (Köylü, 2006, s. 84).

Değerler eğitimi, ahlaki veya politik değerlerin yanı sıra bu değerlere dayanan normlar, eğilimler ve becerilere aracılık edilmesini veya çocuklar arasında geliştirilmesini gerektiren eğitim uygulamasının yönünü ifade etmektedir (Eren, 2007, s. 289).

Değerler eğitimi açık ve örtülü olarak adlandırılabilir. Açık değerler eğitimi, öğretmenlerin değerler eğitimi konusundaki açık niyetleri ve uygulamaları da dahil olmak üzere, değerlerin ve ahlakın ne ve nasıl öğretilmesine ilişkin okulların resmi müfredatını ifade ederken, örtülü değerler eğitimi, okulda ve sınıfta yerleşik olan gizli bir müfredat ve örtülü değerler etkisi ile ilişkilidir (Huitt, 2004).

Günlük okul yaşamındaki değerleri ve ahlaki etkileri, öğretmenlerin temel kaygılarını ve değer eğitimi uygulamalarına ilişkin tanımlarını, öğretmen etiğini, okul kurallarının ahlakını ve çocukların ve ergenlerin ahlaki açıdan nasıl akıl yürüttüklerini, davrandıklarını ve etkileşimde bulduklarını incelemek değerler eğitiminde çok önemli olan prensiplerdir (Neslitürk, 2014, s. 96). Diğer eğitim konularının yanı sıra, okullarda okul kurallarının nasıl işlediği, çocukların demokrasiye ve okula katılıma ilişkin bakış açıları ve deneyimlerinin incelenmesi çocukların değerler eğitiminin nitelikli olmasına katkı sağlar (Thompson, 2011, s. 394).

Değerler eğitimi, değerleri ve/veya değer vermeyi öğretmeye yönelik açık bir girişimdir. Değerler eğitimine telkin perspektifinden bakan çoğu eğitimci, değerleri sosyal veya kültürel olarak kabul edilen standartlar veya davranış kuralları olarak görmektedir. Bu nedenle değer verme, çocuğun kendi toplumundaki önemli kişi ve kurumların standartlarını veya normlarını tanımlaması ve kabul etmesi süreci olarak kabul edilir

(Yalçın, 2010). Değerler eğitimi verilen çocuklar örtük ya da açık sistem ile verilen sevgi, cesaret, dostluk, yardımlaşma, temizlik, saygı, doğruluk, nezaket gibi değerleri kendi değer sistemine "dahil ederler" (Güngör, 2000, s. 73).

Bazı eğitimciler değerler eğitimini bir aşılama süreci olarak değerlendirmektedirler. Bu aşılama süreci sırasında bireyin bir başlatıcıdan çok tepki veren bir kişi olarak ele alınması gerekmektedir. Nucci ve diğer araştırmacılar (1989) gibi değerler eğitiminin bir aşılama süreci olduğunu savunan araştırmacılar, toplumun ihtiyaç ve hedeflerinin, bireylerin ihtiyaç ve hedeflerini aşması ve hatta tanımlaması gerektiğini, bu nedenle erken yaşlardan itibaren değerler eğitiminin çocuklara verilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Bununla birlikte, bireyi toplumda özgür, kendini gerçekleştiren bir katılımcı olarak gören savunucular, aynı zamanda değerleri, özellikle de öğrenme özgürlüğü, insan onuru, adalet ve kendini keşfetme gibi değerleri telkin etme eğilimindedirler. Hem sosyal hem de bireyci odaklı savunucular, belirli değerlerin evrensel ve mutlak olduğu fikrini savunmaktadırlar. Çocuğa verilecek ya da öğretilecek değerlerin kaynağı tartışmaya açıktır. Bir yandan bazı savunucular bunların evrenin doğal düzeninden kaynaklandığını iddia etmektedirler diğerleri değerlerin her şeye gücü yeten bir Yaratıcıdan kaynaklandığına inanmaktadırlar (Erbay, 2018). Sears ve meslektaşlarının (1976) teorik çalışmaları da bu görüşe destek sağlamaktadır.

Değerler eğitimi yaklaşımlarının her biri insan doğasına ilişkin bir bakış açısına ve yaklaşımda kullanılan amaçlara, süreçlere ve yöntemlere odaklanmaktadır. Örneğin telkin yaklaşımı, insan doğasının tepkisel bir organizma olduğu yönünde temel bir görüşe sahiptir. Analiz ve değer açıklama yaklaşımları ise insanı öncelikle aktif olarak görür. Ahlaki gelişim yaklaşımı insan doğasını aktif ve reaktif arasında ileri geri giden bir şey olarak görürken, eylem öğrenme yaklaşımı insan doğasını etkileşimli olarak görür.

Birey, kendisine gerçek benliği olma konusunda özgür olma olanağı tanınırsa, içsel isteme, hissetme, düşünme ve niyet etme süreçlerinden etkilenen seçimler ve kararlar verir. Kişinin, özfarkındalık yoluyla, önceden belirlenmiş veya belirli yönlere ayarlanmış durumlara girdiği varsayılmaktadır. Değerler eğitiminin içeriği bireyin gerçek benliği olma konusunda destek olmalıdır (Hökelekli, 2011). Değerler eğitimi ile ilişkili yaklaşımların her biri için en önemli özelliklerin bir özeti Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Değerler eğitimi ile ilişkili yaklaşımlar

Yaklaşım	Amaç	Yöntemler
Değerleri aşılama	Çocuklara belirli değerleri aşılama veya içselleştirmek; Çocukların değerlerini, istenen belirli değerleri daha yakın yansıtacak şekilde değiştirmek	Modelleme; Olumlu ve olumsuz pekiştirme; Alternatifleri manipüle etmek; Oyunlar ve simülasyonlar; Rol yapma oyunu
Ahlak gelişimi	Çocukların daha yüksek değerlere dayalı daha karmaşık ahlaki akıl yürütme kalıpları geliştirmelerine yardımcı olmak; Çocukları değer seçimleri ve konularının nedenlerini yalnızca başkalarıyla paylaşmak için değil, tartışmaya teşvik etmek, aynı zamanda öğrencilerin muhakeme aşamalarında değişimi teşvik etmek	Küçük grup tartışmasıyla ahlaki ikilemleri öğretmek; Zorunlu olarak "doğru" bir cevaba ulaşmadan nispeten yapılandırılmış ve tartışmaya açık konuşmak
Analiz	Çocukların değer konularına ve sorularına karar vermek için mantıksal düşünmeyi ve bilimsel araştırmayı kullanmalarına yardımcı olmak Çocukların değerlerini birbiriyle ilişkilendirme ve kavramsallaştırmada rasyonel, analitik süreçleri kullanmalarına yardımcı olmak	Kanıtların yanı sıra nedenlerin de uygulanmasını gerektiren yapılandırılmış rasyonel tartışma; Test ilkeleri; Benzer durumların analizi; Araştırma ve tartışma
Değerleri açıklama	Çocukların kendi değerlerinin ve başkalarının değerlerinin farkına varmalarına ve bunları tanımlamalarına yardımcı olmak; Çocukların değerleri konusunda başkalarıyla açık ve dürüst iletişim kurmalarına yardımcı olmak; Çocukların kişisel duygularını, değerlerini ve davranış kalıplarını incelemek farkındalık geliştirmek	Rol yapma oyunları; Simülasyonlar; Uydurma veya gerçek değer yüklü durumlar; Derinlemesine öz analiz egzersizleri; Hassasiyet faaliyetleri; Küçük grup tartışmaları

Tablo 5 incelendiğinde değerler eğitimi yaklaşımlarının her birinin insan doğasına ilişkin bir bakış açısına sahip olduğu ve tüm yaklaşımların farklı şekilde kullanılan amaçlara, süreçlere ve yöntemlere odaklandığı görülmektedir. Birey geliştikçe seçimler daha sıklıkla bilinçli, kendi belirlediği düşünce ve duyguya dayalı olacaktır. Açıklama çerçevesinde kişi, toplumla ve çevreyle etkileşimin başlatıcısı olarak görülüyor. Eğitimci, bireyin içsel süreçlerini geliştirmesine yardımcı olmalı, böylece insan davranışının temel belirleyicilerinin dış faktörlerden ziyade bu süreçler olmasına izin vermelidir. Değerler eğitimi verilen birey, ihtiyaçlarını karşılamak için çevreyi değiştirmekte ya da kendi değerlerini ifade etmekte özgür olmalıdır (Güngör, 2000).

3.1.Değerler Eğitimin Çocuklarda Etkileri

Günümüzde dijital cihazların artması, bilgilere hızlı ve kolay ulaşılabilmesi, uzaktaki akran gruplarıyla ve dolayısıyla farklı kültürlere ve değerlere sahip olan bireylerle bilgi alışverişinin fazla olması, çocukları dünyanın karmaşık ve kafa karıştırıcı değerleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Pek çok çocuk saygı ve sorumluluğa dayalı ahlaki kararlar almayı öğrenmek için danışmanlığa ihtiyaç duymaktadırlar (Webb, 2005).

Yuvacı, Şafak ve Şirin'e (2013) göre değerler; güzellik, doğruluk, sevgi, dürüstlük ve bağlılık gibi "iyi" kabul edilen durumlar olarak tanımlanmaktadır. Değerler, kişinin en iyi yanını ortaya çıkarmayı ve kişiliğini bütünüyle geliştirerek insani mükemmelliğe ulaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Tepecik, 2008). Aynı zamanda değerler, bireyler arasındaki bağlılığı artırmaktadır. Değer arzu edilen, arzu edilen şey ve olaylara karşı insani tutum anlamına da gelmektedir (Keskinöglü, 2008).

Değerlerin toplumsal, bireysel ve kültürel yönleri vardır. Her şeyden önce değerler ahlaki bir temel üzerine inşa edilmektedir. Toplumlara ve çağlara göre değişebilen değerler olmakla birlikte, her toplumda ve çağda kabul edilen ortak insani değerler de vardır (Frogozo, 2006). Değerlere önem vermenin daha refah bir yaşamın temelini oluşturacağı söylenebilir (Germaine, 2001, 23).

İnsan her şeyden önce sosyal bir varlıktır ve toplum içinde yaşayabilmek için bazı zorunlulukların olduğu da bir kez daha bilinmektedir. İşte bu nedenle değerlere önem vermek ve yaşamı bunlara göre düzenlemek, toplumsal ve toplumsal yaşamın en önemli gereklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Leslie, 2011, s. 36).

Halstead ve Taylor (2000: 169-202) tarafından yapılan değerlerin öğrenilmesi ve eğitimi konusunda yapılan bir araştırmada, birçok teknik ve yaklaşımın değerler eğitiminde kullanıldığı belirlenmiştir. Doğrudan değerleri sıralamak, özel programlarla değerleri anlatmak, toplu çalışmalar, tartışmaya dayalı programlar ve hikaye kullanımı gibi tekniklerle değerler eğitimi yapılabilmektedir (Lovat vs., 2011, s. 166).

Ülkemizde erken çocukluktan itibaren değerler eğitimi kapsamında verilmesi gereken bazı değerler řu şekilde sıralanır:

- Adalet
- Dostluk
- Dürüstlük
- Oto kontrol
- Sabır
- Saygı
- Aşk
- Sorumluluk
- Vatanseverlik
- Yardımseverlik

Değerler eğitiminin içeriği, zamanı, yeri, çocuğun psikolojisi, ailesinin demografik özellikleri, çocuğun daha önce değerler eğitimine ilişkin bilgi altı yapısı gibi bilgiler, kaliteli bir eğitim verilmesiyle daha güçlendirilebilir. Kaliteli öğretim, farklı projelerde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Mobley, 2010, s. 74 Taulbert, 2006). Ancak farklılıklar arasında 'öğretmen' kavramını eski kısıtlamalarının ötesine taşıyan gözle görülür bir model bulunmaktadır. Nitelikler ve güncellenmiş becerilerle ilgili beklenen kriterlerin ötesinde, örneğin 'entelektüel derinlik'ten söz eden daha incelikli özellikler vardır. Bu, yalnızca öğrencileri herhangi bir konuyla ilgili gerçekler ve ayrıntılar dizisinin tamamıyla ilgilenmeye yönlendirmenin (başka bir deyişle yüzeysel gerçeklere dayalı öğrenmeden kaçınmanın) gerekliliğini değil, aynı zamanda öğrencilere yorumlama, iletişim kurma, müzakere ve yansıma becerilerinin de verilmesi gerekmektedir. Kısaca, öğretmenin görevi, öğrencileri 'doğru cevabı bulma' standart testine hazırlamanın çok ötesinde, öğrencilerin 'ilişkilerarası kapasite' ve 'kendini yansıtırma' gibi özellikler etrafında daha karmaşık beceri seviyelerini harekete geçirmektir (Neslitürk, 2013).

İlişkiler arası kapasite, oldukça gelişmiş bir toplumsal vicdan için gerekli olan eğilimlerin çoğunu kapsar ve öz değerlendirme, gerçek anlamda bütünleşmiş ve sahiplenilmiş bir kişisel ahlakın temeli olarak alınabilir. Başka bir deyişle, aşılması gereken yalnızca eski eğitimin karakteristik özelliği olan yüzeysel olgusal öğrenme değil, genel olarak yüzeysel öğrenmenin, kişiyi bütünüyle bilişin derinliğine dahil eden bir öğrenme lehine değiştirilmesi gereken şeydir (Öztürk, 2011).

Bilişsel ve gelişimsel hedefler her zaman amaçlanan müfredatın bir parçası olsa da, değerler eğitimi gibi eğitimin normatif rolü, 20. yüzyılın sonlarına doğru bu eğitim ve müfredat hedefleri matrisinin bir parçasını oluşturmuştur. Önümüzdeki yıllarda tüm ülkelerin, eğitimin her düzeyinde müfredatta değerlere ve etiğe giderek daha fazla yer vermek zorunda kalacağı öngörülmektedir. Etik ve değerler eğitiminin ayrı bir sınıf yerine 'müfredat genelinde' öğretilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir (Hejka Ekins, 1988, s. 885).

Değerler eğitiminde en büyük amaç, geleneksel eğitimden farklı olarak rol öğrenme olarak tanımlanan sosyal öğrenmenin gerçekleşmesidir. Bir toplum içinde sosyal öğrenme, salt akıl yürütme ve mantığın teşvik edilmesi, empati geliştirilmesi, benlik saygısı geliştirilmesi ve iş birliğinin geliştirilmesi süreçlerinden oluşan temel süreçlerin ele alınması ile gerçekleşebilir (Yalar ve Yanpar Yelken, 2011, s. 79).

4.AHLAK GELİŞİMİ

4.1.Ahlak Gelişiminin Kapsamı

Ahlak; toplumda nasıl davranılması gerektiğinin farkında olunması ve bireyin kendince neyin “iyi” ya da “doğru” olduğunu tanımlamasıdır. Doğruyla yanlışın farkına varmak, buna göre hareket etmek, erdemli davranışlarla onur duygusunu yaşamak ve insanın, davranışları için suçluluk veya utanç duyma yeteneği anlamlarına da gelmektedir. Ahlaki yapı, toplum içerisinde ayıplanan, kötü denilen, ötekileştirmeye neden olan davranış şekilleri olarak açıklanabilir (Becer, 2017).

Ahlakın kazanılması, aynı zamanda toplumsallaşmanın da gerçekleşmesi anlamına gelir. İyi ve doğru davranışları içeren, insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallar da ahlak kavramı kapsamına girmektedir. Yapılan davranışın doğru ya da yanlışlığı kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişebilir. Ahlakla ilgili genel bir yargının, iyi ve kötünün ne olduğu konusunda herkesin ortak bir görüşü olmamasına rağmen, ahlak ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu anlayışı da kabul görmektedir (Gümüş, 2015).

Bir grupta ya da belirli bir çevrede kabul edilen ortak davranış kurallarının tümü olarak değerlendirilen ahlak, ‘iyi davranış’ ya da ‘iyi davranış kurallarının öğretilmesi’ anlamını da içermektedir. Bu bağlamda haklar, görevler ve sorumluluklarla ilgili evrenselleştirilebilir hükümlerin ahlak kapsamına girdiği söylenebilir. Ahlaki yargılar farklı insanların iddialarının, görev, hak ve sorumluluklarının birbiriyle zıtlaştığı durumlarda ne yapılması gerektiğini anlatır (Çinemre, 2012).

Psikanalitik bakış açısına göre ahlak kavramı “ahlaki davranış” olarak tanımlanmaktadır. Ahlak bir toplumun kuralları, değerleri ve gelenekleridir. Bilişsel gelişimcilere göre ahlak tüm insanlık için belli evrensel ilkelerle eş anlamlıdır. Etkileşimsel bakış açısına göre ise ahlak; bir kişinin diğer kişilerle etkili ilişkiler içine girebilmek için geliştirdiği değerler, standartlar, inançlar ve ilkelerdir (Baran, 2011).

Bilişsel ahlaki yargı: Çocuk bir durumda yapılmaması gereken doğru olan durum hakkında düşünür. Örneğin, hırsızlık doğru mudur veya yanlış mıdır? Bu boyutun temeli bilişsel gelişim ile ilgilidir çünkü kavram öğrenme, akıl yürütme, inandığı değerler gibi durumlar bilişsel gelişimle ilişkilidir.

Davranışsal ahlaki davranış: Çocuk ahlaki akıl yürüterek tutarlı veya tutarsız biçimlerde davranabilir. Örneğin; hırsızlığın yanlış olduğunu bile bile çalar, suç işler.

Duygusal ahlaki duygular: Çocuğun neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin duyguları vardır ve bu duygular da düşüncelerine ve davranışlarına yansır. Örneğin, hırsızlık yapar ve kendini kötü hisseder (Durdu, 2013).

İyi veya kötü, doğru veya yanlış olarak değerlendirilen davranışların hepsi birlikte Ahlakı oluşturur. Her kültürün kendine göre ahlaki davranışları vardır. Her insan, küçük yaştan itibaren içinde büyüdüğü kültürün ahlak ilkelerine göre kötü ve yanlış sayılan davranışları yapmamayı iyi ve doğru sayılan davranışları da yapmayı öğrenir. Ahlaki gelişim küçük yaşlardan itibaren toplumca beğenilen iyi ve doğru davranışların öğrenerek yapılmasını içerdiğinden çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin ilk izlenim ve bilgiler, giderek daha ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olacaktır. Bu nedenle çocuğa öncelikle iyi davranışın neden iyi, kötü davranışın da neden kötü olarak nitelendirildiğini açıklamak gerekir (Aktaş, 2014).

Çocuklar vicdan ve değer yargılarıyla dünyaya gelmediğinden çocuğun ahlak duygularını kendi kendine geliştirmesi beklenemez. Her toplumda aileden aileye bakım ve yetiştirme yöntemleri farklı olmakla birlikte, belli bir toplum içinde bunlar, bazı ortak özellikler taşır ve toplumun bu ortak özellikleri, çocuğun ahlak gelişimini etkiler (İlbars, 2009).

Çocuklar ilk önce neyin iyi, neyin kötü olduğunu görmelidirler. Grup aktivitelerine katılıp toplumun beklentilerini de öğrenmelidirler. En önemlisi de çocuğun iyi ve doğru davranışlarda bulunmak, kötü ve yanlış davranışlardan kaçınmak için bir istek duyması gerekir. İyi davranışında memnurluk, kötü davranışında olumsuz tepki göstermek, ahlaki gelişimi açısından değerlidir. İstenen yönde hareket etmesi için, toplumun onayını almalıdır (Yalçın, 2010).

Başarılı bir ahlakî gelişimin bireyin paylaşımına, yardımlaşmaya, özverili davranmaya, başkalarına karşı hoşgörülü olmaya ve toplumsal kurallara uymaya istekli olmasıyla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Ahlaki gelişimle birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir (Özyürek ve Tezel Şahin, 2015).

4.2.Ahlak Gelişimiyle İlgili Kavramlar

Ahlak gelişiminin daha iyi anlaşılabilmesi için ahlak gelişim ile ilgili kavramların ele alınması önemlidir. Bu kavramların tanımlanması ve aralarındaki farklılıkların bilinmesi, ahlak gelişimiyle ilgili kuram ve bilgilerin daha net anlaşılmasını sağlar.

Ahlak gelişimi; çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesi ve kendi davranışlarını bu doğrultuda gerçekleştirmesine rehberlik eden ilkeleri benimseme sürecidir.

Ahlaki düzey, bireyin belli bir zamanda sahip olduğu Ahlaki inançlarına ilişkin incelikli düşünce ve davranışlarıdır.

Ahlaki yönelim; bireyin bir zaman diliminde veya her zaman baskın olan Ahlaki inancıdır.

Ahlaki yargı; doğru ve yanlışın Ahlaki inanca göre değerlendirilmesidir.

Ahlaki gerekçeleştirme ise Ahlaki inançlara dayalı olarak yapılan bilişsel etkinliklerdir.

Ahlaki olgunluk; bireyin Ahlaki gelişiminde ulaştığı en üst ahlak düzeyidir

Aile Ahlakı; aile içerisinde uyulması beklenen davranış kurallarıdır. Aile toplumun temeli olduğundan aileyi oluşturan bireylerin aile kurumuna saygı duymaları, ahlaki davranış ve uygulamalara önem vermeleri gerekir. Ahlaki değerler dil öğrenmek gibi küçük yaşlarda kazanıldığından aile ahlakının önemi çocuğun tüm gelişim alanlarını etkiler

Ahlak eğitimi, iyi Ahlaklı olmakla ilgili bilgi, inanç, tutum ve davranış becerisini kazandırma; iyi olmayı, nezaketi, yardımseverliği vefayı kısaca Ahlaklı olmayı öğretme çalışmalarıdır. Ahlaki durumlar içeren örnek olaylar sunularak tartışmalar yaptırılıp, onların daha üst düzeylerde Ahlaki yargı göstermeleri yolunda fırsatlar verilmesi, seçim yapma ve karar verme yeteneklerinin geliştirilmesi ve bunun yaşam boyu süren bir özellik olduğuna dikkat çekilmesidir.

Etik; Ahlaksal olayın özünü ve temellerini araştıran bilimdir. İnsanın kişisel ve toplumsal yaşamdaki Ahlaksal davranışlarıyla ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalıdır.

Etik değerler toplumun güven ve beklentisine uygun olarak hareket edilebilmesidir. Etik değerler toplumsal düzeni kazanabilmek için kamu hizmeti yapanların dikkat etmesi gereken ilkelerdir.

Değer; bireylere önemli olan ve olmayan durum ve davranışların tercih edilmesini ve yaşamda öncelikli konuları belirten; bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde doğruluk, bireysellik, hoşgörü, saygı, vefa, yardımlaşma gibi kültürel öğelerdir. Değerlerin eğitiminde bireyin kendine, çevreye ve mülkiyete saygı göstermesi, sorumlu, dürüst, güvenilir, şefkatli, kibar, yardımsever, disiplinli, azimli, tutumlu, sadık, cesur ve iş Ahlakına sahip olması önemsenir.

Töre; toplumda uygulanan ahlak, inanç, gelenek ve görenekleri kapsar.

Törel davranış; toplumun töresine uygun davranışları içerir. Çocuklar, törel davranışlara doğuştan sahip değildir. Çocuk doğuştan tamamen iyi ya da tamamen kötü değildir. Çocuğun nasıl bir birey olacağı doğumdan sonraki yaşantılarına bağlıdır. Çocuğun gelişiminde olumlu ya da olumsuz yaşantılarının etkileri, törel davranışlarının değişmesine yol açabilir.

Törel gelişim; toplumun uygun göreceği bir biçimde davranışların düzenlenmesidir.

Örf, adet, gelenek, görenek; toplumda uzun bir süre uygulanarak gelişen ve gelenekselleşen, yaygın ve güncel olarak uygulanan davranışlar adet olarak tanımlanır. Daha üst düzeyde, güçlü değerler içeren normlara ise örf adı verilir. Toplumda kuşaktan kuşağa iletilen kültürel alışkanlıklar, bilgiler ve davranışlar, gelenek ve görenek olarak adlandırılır. Adet ve görenekler gelenek değildir.

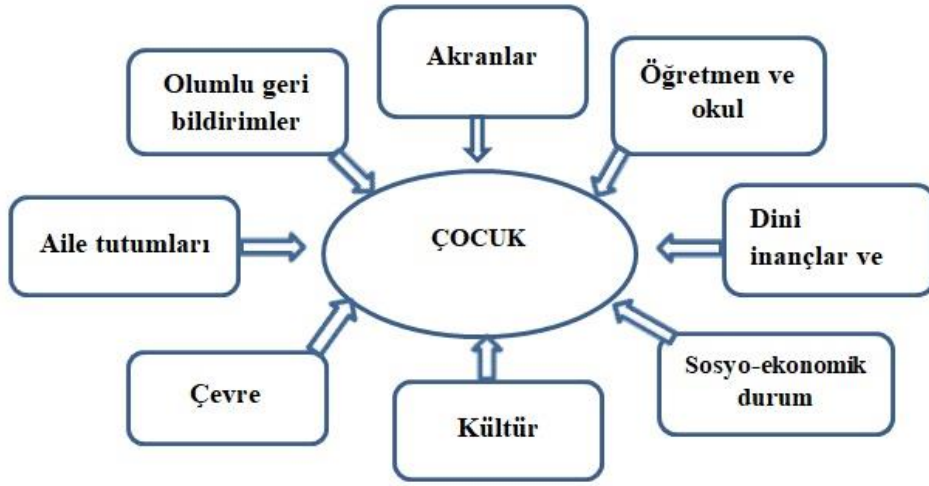
Vicdan; insan davranışlarının iyiliğini, kötülüğünü, doğruluğunu, yanlışlığını, haklılığını, haksızlığını içsel olarak yargılama gücüdür. Bu güçle birey, davranışları konusunda bir karara varır, bu karara göre kendisini ödüllendirir ya da cezalandırır.

4.3.Ahlak Gelişimini Etkileyen Faktörler

Ahlak gelişimi, kişilik gelişiminin önemli bir parçasıdır. Kişilik gelişiminde önemli olan faktörler, ahlak gelişiminde de etkilidir. Ahlak gelişiminde söz konusu olan gelişmeler, büyük ölçüde benlik kavramının gelişimini sağlayan etmenlerdir. Temel özgüvenin oluşması, özdeşleşme süreci, cinsiyete uygun davranmayı öğrenme, yeterlik duygusunun

gelişimi, çocuğa değer verilmesi, iletişim, ebeveyn tutum ve davranışları, çocuğun zekasının belli düzeye ulaşması, yaş, eğitim, sosyo-ekonomik düzey gibi faktörler ahlak gelişiminde etkilidir. Konuşma ile neden-sonuç ilişkilerini kavraması, muhakeme yeteneğiyle birleştirdiği yüksek düzeyde ahlak yargıları, zaman içinde hızla gelişmektedir (Gough, 2001).

Çocuğun yaşadığı ortamın kültürü de ahlak davranışlarını etkiler. Ahlak ve kültür doğrudan ilişkilidir ve ahlaki değerler kültürel özellikleri ve değerleri, kültürel değerler de ahlak davranışlarını etkiler. Şekil 2’de ahlak davranışlarını ve gelişimini etkileyen faktörler özetlenmiştir.



Şekil 10. Ahlak gelişimini etkileyen faktörler

İyi davranışların çocukta gelişmesi için yapılan övgüler ya da ödül, ahlak gelişiminde olumlu sonuçlar vermektedir. İlkokul çağındaki çocukların kötü ve yanlış davranışlarının kaynağı, çoğunlukla ahlak kurallarını bilmemekten ve kendilerinden ne beklediğini kavrayamamaktan ileri gelir. Ayrıca çocuklar, oyun arkadaşlarının beklentilerini yerine getirmek için de bazen kötü davranışları yaparlar çünkü grubun kendilerinden istedikleri, çocuklar için ailenin istediklerinden daha baskın gelmektedir.

Büyüdükçe kazanılan alışkanlıklar gibi, ahlak davranışları da çevredeki insanlardan öğrenilmektedir. Sosyal çevrenin ahlak gelişiminde etkisi büyüktür. Çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevrenin (aile, okul, arkadaş) toplumun özelliklerine uyması gerekir. Ahlaki davranışları, sosyoekonomik durum da etkiler. Bazı sosyoekonomik düzey içindeki aileler çocuklarına kavga etmenin kötü bir davranış olduğunu öğretirken, başka

bir sosyoekonomik düzey içinde bulunan anne babalar ise çocuklarına gerekirse haklarını yumrukla ve kavgayla almalarını öğütlerler. Ahlak bilgisi ile ahlak davranışı arasındaki farklar, çocuğun kişisel ve sosyal uyumunun sağlıklı olması için bir tehlike oluşturur. Çocuklardaki ahlak bilgisi ile davranışları arasındaki farkların bazı nedenleri olabilir. Örneğin çocuklar ne yapmaları, hangi kurallara uymaları konusunda şaşırabilirler; sinirlilik gibi bazı duygusal faktörlerin etkisiyle kötü davranışlarda bulunabilirler ya da dürtüsel faktörler çocuğu etkiler. Çocuk bir sınavda kopya çekebilir, çünkü anne babası onun sınavlarda başarılı olmasını beklemektedir (Köylü, 2006; San Bayhan ve Artan, 2004, Temel ve Aksoy, 2001).

Çocuk büyüdükçe çevresel faktörler değişir ve genişler. Ailenin etkisi azalırken arkadaş çevresi, okul, öğretmen, kültür ve sosyal yapı gibi diğer psiko-sosyal değişkenlerin etkisi artar. Bu faktörler çocuğun ahlak anlayışını şekillendirir. Ahlak gelişiminde anne babaların çocuk yetiştirme tutumları, onların nasıl bir kişiliğe sahip olacağını belirlemede önemli bir yere sahiptir. Aile tutumları çocuğun duygu, düşünce ve davranışlarında ahlaki açıdan tutarlı ve bütünlük sağlayan bir yapı oluşturur ve ahlak gelişimini şekillendiren en önemli faktörlerdendir (Özdemir vd, 2012).

On iki yaşındaki pek çok çocuk, anne babalarından çok yaşlılarıyla zaman geçirmeyi tercih eder. On dört yaşında dış görünüşle yoğun şekilde ilgilenir, akran grubu ile bir kimlik geliştirir, anne baba ile ilgili olumsuz düşünceler geliştirir ve anne babadan duygusal olarak uzaklaşır. On yedi yaşına gelinceye kadar, bireysel kimlik geliştirir ve kişiliğiyle ilgili kararlar almaya gayret eder, kendine daha çok güvenir ve daha büyük bir duygusal denge sergiler. Orta öğretim okullarında ergen, inançlar, değerler ve tutumlar açısından şimdiye dek karşılaştığından daha büyük ve daha karmaşık gruplarla tanışır. Sonuçta, ergen kendisine öğretilen ahlaki değerleri sorgulamaya başlar. Arkadaşları tarafından kabul edilmeyi çok önemser, takdir ve onaylanmayı her şeyin üzerinde tutar ve akranlarının tüm davranışlarında etkisi fazlalaşır (Clouse, 1992).

SONUÇ

Erken çocukluk dönemi, yaşamın en kritik dönemlerinden biridir. Erken çocukluk döneminde çocuğun bilişsel, dil, psikomotor, sosyal, duygusal, cinsel ve ahlak gelişim özellikleri fiziksel ve çevresel şartlardan önemli oranda etkilenmektedir. Bu nedenle yaşamın en kritik erken çocukluk döneminde çocuğa değerler eğitiminin verilmesi çok önemlidir.

Çocuğun yaşı ve çevresindeki dindarlık davranışlarının tanımı da ahlak davranışlarını etkiler. Dini inançlar insanlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda kapsamlı bir rota çizer. Aynı şekilde bu davranışlar, toplumsal statü bakımından yükselten davranışlar olarak değerlendirilir.

Değerler eğitimi, ahlaki veya politik değerlerin yanı sıra bu değerlere dayanan normlar, eğilimler ve becerilere aracılık edilmesini veya çocuklar arasında geliştirilmesini gerektiren eğitim uygulamasının yönünü ifade etmektedir.

Günlük okul yaşamındaki değerleri ve ahlaki etkileri, öğretmenlerin temel kaygılarını ve değer eğitimi uygulamalarına ilişkin tanımlarını, öğretmen etiğini, okul kurallarının ahlakını ve çocukların ve ergenlerin ahlaki açıdan nasıl akıl yürüttüklerini, davrandıklarını ve etkileşimde bulduklarını incelemek değerler eğitiminde çok önemli olan prensiplerdir.

Bu çalışmada erken çocukluk döneminde değerler eğitiminin, çocukların ahlak gelişiminde önemli bir rol oynadığını vurgulayan bilgilere yer verilmiştir. Erken çocukluk döneminde çocuklar, aileleri ve öğretmenleri tarafından öğretilen değerleri benimserler ve bu değerler, onların gelecekteki davranışlarını şekillendirir. Değerler eğitimi, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine de katkıda bulunur. Erken çocukluk dönemindeki değerler eğitimi, çocukların özgüvenlerini artırır, empati kurma becerilerini geliştirir ve onları daha iyi bir dünya için sorumlu bireyler haline getirir. Bu nedenle bu tez projesinde verilen bilgilerin ailelere, çocuk gelişimcilere ve ruh sağlığı profesyonellerine önemli oranda bilgi alt yapısı oluşturacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, K. (2014). Etik-ahlâk ilişkisi ve etiğin gelişim süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 22-33.
- Aldridge, J., Sexton, D., Goldman, R., Booker, B., & Werner, M. (1997). Examining contributions of child development theories to early childhood education. *College Student Journal*, 31, 4, 453-469.
- Altınköprü, T. (2016). Çocuk psikolojisi. Hayat Yayınları
- Alves, J.C., Lok, T.C., Luo, Y. & Hao, W. (2020). Crisis challenges of small firms in Macao. *Frontiers of Business Research in China* <https://doi.org/10.1186/s11782-020-00094-2>
- Anderson, V., Northam, E., Hendy, J. and Wrennel, J. (2001). *Developmental Neuropsychology: A Clinical Approach*. Hove, UK: Psychology Press
- Andrews, G., Woodruff, E., McKinnon, K. & Yoon S. (2003) 'Concept development for kindergarten children through a health simulation', *Journal of Computer Assisted Learning*, 19, 209–219
- Ang, L., Brooker, E., Stephen, C. (2017). A review of the research on childminding: understanding children's experiences in home-based childcare settings. *Early Child Educ J.* 45, 261–270
- Aral, N. ve Baran, G. (2011). Çocuk gelişimi. Ankara: Ya-Pa Yayınları
- Arı, R. (2005). Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Avan, B.I. & Kirkwood, B. (2010). Review of the theoretical frameworks for the study of child development within public health and epidemiology. *J Epidemiol Community Health* 64, 388e393. <https://doi.org/10.1136/jech.2008.084046>
- Baran, G. (2011). Sosyal gelişim. N. Aral ve T. Duman (Ed.). *Çocuk gelişimi içinde* (ss:205-228.) İstanbul: Kriter Yayınları.
- Başaranbilek, E. (1994). Arkeolojik eserlerde çocuk. B. Onur (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk içinde* (ss. 44-55). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baymur, F. (2017). Genel psikoloji (26. Baskı). İnkılap Yayınları.
- Becer, F. (2017). Durkheim sosyolojisinde ahlak ve yansımaları. *Ulakbilge*, 5, 12(5), 813-826.
- Berens, A.E., Nelson, C.A. (2015). The science of early adversity: is there a role for large institutions in the care of vulnerable children? *Lancet* 386, 388–398.
- Berk, L.E. (2009). *Child development*. Boston: Pearson Education/Allyn & Bacon.

- Blackman, J.A. (2002). Early intervention: a global perspective. *Infants Young Child*. 15, 11–19.
- Bideli, T. (1988). Vygotsky, Piaget, and the dialectic of development. *Human Development*. 31, 329-348
- Bishop, C.L. (2013). Psychosocial stages of development. *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology, First Edition*. Edited by Kenneth Keith. Erişim: 13.09.2023 from:
https://www.researchgate.net/publication/358914229_Psychosocial_Stages_of_Development
- Bolatbaş, D.E., Bıçakçı, M. Y. (2015), Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde gelişimsel değerlendirme ve izlem. Müdriye Yıldız Bıçakçı (Ed.), *Bebeklik ve İlk Çocukluk Döneminde (0-36 ay) Duyuların Gelişimi ve Desteklenmesi içinde*. Ankara: Eğiten Kitap
- Brito, N.H., Noble, K.G. (2014). Socioeconomic status and structural brain development. *Front Neurosci* 8(1), 1–12.
- Butchon, R., Liabsuetrakul, T. (2017). The development and growth of children aged under 5 years in Northeastern Thailand: a crosssectional study. *J Child Adolesc Behav* 5, 334-347.
- Calman, L.J. & Whelan, L.T. (2005). *Early Childhood Education for All*. New York: Legal Momentum.
- Carlson, S. M., Mandell, D. J., Williams, L., (2004). Executive function and theory of mind: stability and prediction from ages 2 to 3. *Developmental Psychology*. 40, 1105–1122
- Cashmore, J. (2001). Family, early development, and the life course: Common risk and protective factors in pathways to prevention. In R. Eckersley, J. Dixon, and B. Douglas (Eds.). *The Social Origins of Health and Well-Being*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Catron, C.E. & Allen, J. (2008). *Early childhood curriculum: A creative-play model*. (4th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson
- Cicceralli, K. S. & White, J. N. (2019). Yaşam boyu gelişim. D. N. şahin (Eds.) içinde, *Psikoloji bir keşif gezintisi* (ss. 280-324). Nobel Yayınları.
- Clouse, B. (1992). *Adolescent moral development and sexuality*. Donald Ratcliff ve James A. Davies.(Ed.) *Handbook of youth ministry religious education press*, In(pg: 178-213). Birmingham, Alabama.
- Crowley, K. (2020). Çocuk gelişimi (Çev. ř. Ceyhan). Nobel Yayınları.
- Currie, J. (2001). Early childhood education programs. *Journal of Economic Perspective*, 15(1), 213-238

- Çağdaş, A. ve Seçer, Z (2002). Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak Gelişimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çinemre, S. (2012). Ahlak eğitimi bağlamında Kohlberg'in ahlak gelişim teorisi ve sorunları. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Çöpür, M. (2019). Çocuk ruh sağlığı. Nobel Yayınları
- Delitala, G. (2000). Incorporating Piaget's theories into behavior management techniques for the child dental patient. *Gen Dent.* 48, 74e6
- Demircioğlu, H. (2016). Sosyal duygusal gelişim. E. N. Baysal Metin (Eds.) içinde, Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi (ss. 163-196). Pegem Akademi.
- Didin, E. ve Köksal Akyol, A. (2018). Bilişsel gelişim. A. Köksal Akyol (Ed.), Erken çocukluk döneminde gelişim (s. 242-264) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Doğan-Keskin, A., & Bayhan, N. P. (2020). Çocuk gelişiminin dünü, bugünü ve yarını. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 881-900. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202043242>
- Durdu, M. (2013). Duyuşsal davranış eğitimi programının erinlik dönemi çocuklarının sosyal beceri düzeylerine etkisi. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Ekinci, B. (2012). Erken çocukluk döneminde gelişim ve öğrenmenin değerlendirilmesi ve desteklenmesi. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Elkind, D. (1999). Çocuk ve toplum gelişim ve eğitim üzerine denemeler. (D. Öngen, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Ellis, K. & Blashki, K. (2004) 'Toddler Techies: a study of young children's interaction with computers', *Information Technology in Childhood Education*, 1, 77-96
- Erbay, E. (2018). Etkinliklerle değerler eğitimi, 7-17 yaş etkinlikleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/ETK%C4%B0NL%C4%B0KLERLE%20DE%C4%9EEERLER%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0%201.pdf>
- Eren, S. (2007). Toplumsal norm, ahlâk ve din. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* . XI/2, 289-316
- Erkut, Z., Balcı, S., Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2 (3), 103-116
- Erten, H. (2012). Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri, akran ilişkileri ve okula uyum düzeyleri arasındaki ilişkilerin izlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli

- Fox, S., Levitt, P., & Nelson, C. (2010). How timing and quality of early experiences influence the development of the brain architecture. *Child Development*, 81(1), 28-40
- Freud, S. (2006). Beyond the pleasure principle. New York: Barnes & Noble, pp.49-93
- Frogozo, N. L. (2006). The effects of sports builds character with an emphasis of character education. Yüksek Lisans Tezi, California State University, Department of Recreation and Leisure Studies, Long Beach
- Gerrig, J. R. & Zimbardo, G. P. (2014). Psikoloji ve yaşam (Çev. G. Sart). Nobel Yayınları
- Germaine, R. W. (2001). Values education influence on elementary students' self-esteem. Doktora Tezi, University of San Diego, San Diego
- Gottlieb, G. & Halpern, C.T. (2002). A relational view of causality in normal and abnormal development. *Development and Psychopathology*, 14 (3), 421- 435
- Gümüþ, E. (2015). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre ortaokul öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeyi ile cinsiyet rollerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Haktanır, G., ve Artar, M. (2001). Türkiye'de çocuk gelişimi ve eğitimi araştırmalarına toplu bakış. III. Ulusal Çocuk Kültürü, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:9, s:135-162
- Halstead, J.M., Taylor, M. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research, *Cambridge Journal of Education*, 30 (2), 169-173.
- Hamamcı Z. ve Hamamcı, E. (2015). Çocuk gelişimi kuramları ve dil öğretmenleri için yansımaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 125-138
- Heath, S., Charles, V., Crow, G. & Wiles, G. (2007) 'Informed consent, gatekeepers and gobetweens: negotiating consent in child-and youth-orientated institutions', *British Educational Research Journal*, 33, 403-417
- Hejka Ekins, A. (1988) Teaching ethics in public administration, *Public Administration Review*, 48(5), 885-891.
- Hopkins, B. (2005). The Cambridge encyclopedia of child development. New York: Cambridge University Press.
- Huitt, W. (2004). Values. Educational psychology interactive. Valdosta, GA: Valdosta State University. <http://www.edpsycinteractive.org/topics/affect/values.html>. Erişim: 13.09.2023
- Hur, Y. M., & Rushton, J. P. (2007). Genetic and environmental contributions to prosocial behaviour in 2-to 9-year-old south korean twins. *Biology Letters*, 3(6), 664- 666

- İlbars, Z. (2009). *Kişiliğin oluşmasındaki kültürel etmenler*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12451.pdf>
- Kandemir, F. (2018). Ekolojik kuram bağlamında dinî gelişim psikolojisi *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 1433-1456. <https://doi.org/10.18505/cuid.439628>
- Karadoğan, U. (2019). “Çocuk ve çocukluk” kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi *Çocuk ve Medeniyet*. 1, 195-227
- Karlı, A. (2018). Vygotsky ve Piaget'nin kuramsal yaklaşımları bağlamında insan bilişsel gelişimi üzerinde toplumsallaşma etkisi ve bilişsel gelişim sürecinde aktif bir eğitici yapı olarak toplumsallaşma: eğitim ve bilişsel gelişim psikolojisindeki kuramsal tartışmaların tarihsel toplumsal perspektifi. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları*. 1, 61-72
- Kaya, A. ve Efe, E. (2016). Pre-school period of development. *Annals of Nursing and Practice*, 1(2), 1044-1056
- Kenneth, D. (2013). Moral development. *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology*. New York: Wiley 891-897.
- Kerigan, B. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarına etkileşimli okuma yöntemiyle sosyal becerilerin kazandırılması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Keskinoğlu, M. Ş. (2008). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerine uygulanan mesnevi temelli değerler eğitimi programının ahlaki olgunluğa ve saldırganlık eğilimine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Kısaoglu, Ş. Y., (2022). Okul öncesine devam eden çocukların öz düzenleme ve erken okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük
- Koç, M., Çolak, T. S., Kocaman, O.ve Bayraktar, B., (2009). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre üniversite öğretim elemanları ve öğrenciler arasındaki etkileşimin ahlaki düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 6(2), 757-772.
- Koçyiğit, S. ve Başara Baydilek N. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının oyun algularının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-26
- Kolb, D. A., Baker, A. C., & Jensen, P. J. (2002). Conversation as experiential learning. In A. C. Baker, P. J. Jensen & D. A. Kolb (Eds.), *Conversational learning: An experiential approach to knowledge creation* (pp. 51-66). Westport, Conn.: Quorum Books.
- Köylü, M. (2016). Teoriden pratiğe değerler eğitimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Köylü, M. (2006). Küresel Ahlak Eğitimi, İstanbul: DEM Yayınları. s.84.

- Lambert, T. (2008). A brief history of children. a world history encyclopedia web sitesinden 13 Eylül 2023 tarihinde erişildi: <http://www.localhistories.org/children.html>
- Leslie, R. (2011). Identifying resources and approaches for lessons on performance virtues in character education. Doktora Tezi, Northcentral University Graduate Faculty of The School Of Education, Prescott Valley, Arizona.
- Lindberg Ahioğlu, E.N. (2012). Çocuk yetiştirme açısından Türkiye’de çocukluğun tarihi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 41-52
- Locke, J. (2013). İnsan anlığı üzerine bir deneme. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Lovat, T., Clement, N., Dally, K., & Toomey, R. (2011). The impact of values education on school ambience and academic diligence. *International Journal of Educational Research*, 50, 166–170
- Merey, Z. (2013). Social studies pre-service teachers’ attitudes towards children’s rights. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3), 243–253
- Miller, P. H. (1993). Theories of developmental psychology. (3rd ed.). New York: Freeman
- Mobley, M. E. (2010). Character education at a historically black institution. Doktora Tezi, The Faculty of The Graduate School The University of North Carolina, Greensboro
- Montessori, M. (2015). Emici zihin. (Çev., Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Neslitürk, S. ve Ersoy, A. F. (2007). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarının öğretimine ilişkin görüşleri. Preschool teacher candidates’ opinions on the teaching of children’s rights. *Eğitimde Kuram Ve Uygulama*, 3(2), 245–257
- Nucci, L. (Ed.). (1989). *Moral development and character education: A dialogue*. Berkeley, CA: McCutchan Publishing Corporation
- O’Connor, T.G. (2002). The ‘effects’ of parenting reconsidered: findings, challenges, and applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 43 (5), 555 – 572
- Oğuz Atıcı, V., Kurtay, A., Demirel, H. & Koyuncu, M. (2023). Pandemi sürecinin okul öncesi dönem çocuklarının oyunlarına etkisi. *International Academic Social Resources Journal*, 8(49), 2671-2677. <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.69621>
- Onchwari, G., Ariri-Onchwari, J. & Keengwe, J. (2008). Teaching the immigrant child: Application of child development theories. *Early Childhood Education Journal*. 36, 267 –274
- Onur, B. (2008). Gelişim psikolojisi (8. Baskı). İmge Kitabevi.

- Özabacı, Ş. N. (2014). Çocuk psikolojisi (2. Baskı). Nobel Yayınları
- Özbay, Y. (2003). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Trabzon: İber Matbaacılık
- Öztürk, H. (2017). Çocukluğun tarihsel gelişimi üzerine düşünceler. *Iğdır üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 253-276
- Özyürek, A. ve Ceylan, Ş. (2014). Okul öncesi çocuklarda sosyal becerilerin desteklenmesi konusunda öğretmen ve veli görüşlerinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 99-114
- Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2015). Anne-çocuk ilişkisinin ve baba tutumlarının çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışları üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*. 40 (177),161-174
- Perkins, S. C., Finegood, E. D., & Swain, J. E. (2013). Poverty and language development: roles of parenting and stress. *Innovations In Clinical Neuroscience*, 10(4), 10–19.
- Peterson, C.C.ve Siegal, M. (2002) Mindreading and moral awareness in popular and rejected preschoolers, *British Journal of Developmental Psychology*. 20, 205–224.
- Piaget, J. (1980). Schemes of Action and Language Learning. In M. Piattelli-Palmarini (Ed.), *Language and learning: The debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press
- Piotrowski, J.T, Vossen, H.G.M., & Valkenburg, P.M (2015). Child development. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 1-10. <https://doi.org/10-1016/B978-0-08-097086-8.92145-7>
- Prestwich, D. L. (2004). Character education in america's schools. *School Community Journal*, 14(1), 139-148
- Pugh, G. (2015). Early childhood services in England: policy, research, and practice. In A. Smith (Ed.), *Enhancing children's rights: connecting research, policy and practice (studies in childhood and youth)*. (pp. 65–79). Palgrave Macmillan.
- Raffaelli, M., Crockett, L. J., Shen, Y. L. (2005). Developmental stability and change in self-regulation from childhood to adolescence. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 166(1), 54-75
- Rewell, L. ve Arthur, J. (2007). Character education in schools and the education of teachers. *Journal of Moral Education*, 36(1), 79-92.
- Richter, L., Black, M., Britto, P. (2019). Early childhood development: an imperative for action and measurement at scale. *BMJ Glob Health* 4, 154–160. doi:10.1136/bmjgh-2018-00130

- Rutter, M. (2002). The interplay of nature, nurture, and developmental influences: The challenge ahead for mental health. *Archives of General Psychiatry*, 59 (11), 965-1072
- Sağlam, İ. (2001). Çocuklarda davranışların şekillenmesinde etkili olan faktörlere teorik bir yaklaşım. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 10(2), 209-223.
- Salim, M. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- San -Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Santrock, W. J. (2018). Yaşam boyu gelişim (Çev. G. Yüksel). Nobel Yayınları.
- Saracho, O. N. (2017). Literacy and language: New developments in research, theory, and practice. *Early Child Development and Care*, 187(3-4), 299-304. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1282235>
- Schunk, D. (2021). *Learning theories: An educational perspective* (8th ed.). Pearson. pp.107-192
- Sears, R., Maccoby, E., & Levin, H. (in collaboration with E. Lowell, P. Sears, & J. Whiting. (1976). *Patterns of child rearing*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sektan, M., McClelland, M. M., Acock, A., & Morrison, F. J. (2010). Relations between early family risk, children's behavioral regulation, and academic achievement. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4), 464- 479. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2010.02.005>
- Setiawati, S. (2021). Development of family education modules in the prosocial aspects of early childhood in the playground of public facilities. Doctoral dissertation, Postgraduate Doctoral Program, Padang State University.
- Sheridan, S. M., Knoche, L. L., Edwards, C. P. ve Bovaird, J. A. (2010). Parent engagement and school readiness: Effects of the getting ready intervention on preschool children’s social-emotional competencies, *Early Education and Development*, 21(1), 125-156.
- Sönmez, İ. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının erken öğrenme alanlarındaki davranış ve becerilerinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Sözer, Y. (1992). Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi*, 1(1), 8-12
- Şahin, S. (2016). Bilişsel gelişim. E.N. Baysal Metin (Eds.) içinde, Doğum öncesinden ergenliğe çocuk gelişimi (ss. 84-122). Pegem Akademi.

- Şentürk, H. (2010), Kişilik gelişiminde eğitim, din ve değerlerin rolü, eğitime bakış *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 50-55
- Taşkın, Z. (2019). Okul öncesi dönemdeki çocuklarda kendini yönetme becerisindeki farkındalığın gelişimi: Ataşehir örneği. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taulbert, C. L. (2006). Eight habits of the heart for educators. Thousand Oaks, California: Corwin Press
- Temel, F. ve Aksoy, A.B.(2001). Ergen gelişimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tepecik, B. (2008). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Eskişehir
- Thompson, R.A. (2001). Development in the first years of life. *The Future of Children*, 11 (1), 21-33
- Thompson, M. (2011). Developing moral values in children: Observations from a preschool, *Ifé Psychologia*, 19 (2), 394-411.
- Topçu Ergül, A. (2016). Olumsuz yaşam olayları, anne ergen ilişkisi ve ergen uyumu arasındaki ilişkiler: Bir izleme çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Trawick-Smith, J. (2010). Early childhood development: A multicultural perspective. (5th ed.). Pearson
- Tuğrul, B. (2010). Oyun temelli öğrenme. İçinde R. Zembat (Ed.), Okul öncesinde özel öğretim Yeşiltaş, N.K. ve Kaymakçı, S. (2009). John Dewey'in eğitim anlayışı ve sosyal bilgiler eğitimine yönelik bazı örnek uygulamalar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sonbahar, 227-242
- Yeşilyaprak, B. (2017). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. DOI 10.14527/9786053186724.
- Türk, İ.C. (2011). Osmanlı Devleti'nde okul öncesi eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 192, 160-173.
- Türkoğlu, S. (1997). Osmanlı sarayında çocuk. B. Onur (Yay. Haz.). Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri içinde (ss. 105-123). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları
- Türküm, A. S. (2021). Aile yapısı içinde çocuk (2. Baskı). Ş. N. Özabacı (Eds) içinde, Çocuk psikolojisi (ss. 140- 161). Nobel Yayınları.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç B. (2016). *Değerler Eğitimi*(4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

- UNICEF. (2020). For every child, reimagine: UNICEF Annual Report 2019. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF).
- Uykan, E. (2019). Ebeveyn tutumları ile çocukların öz düzenlemeleri arasındaki ilişki incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunkol, E. ve Yel, S. (2016). Effect of value education program applied in life studies lesson on self-esteem, social problem-solving skills and empathy levels of students. *Education and Science*, 41, (183), 267-292
- Ünver, G. ve Erdamar, G. (2015). Türkiye'de erken çocukluk dönemi öğretmenlerinin eğitim programı geliştirme sürecine katkıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(1), 215-234
- Veugelaers, W. (2000). Different ways of teaching values. *educational review*, 52 (1), 37-46.
- Webb, M. (2005). Character education: How are we doing. Yüksek Lisans Tezi, Royal Roads University, Leadership and Training, Canada.
- Werner, E.E. (2000). Protective factors and individual resilience. In J.P. Shonkoff and S.J. Meisels (Eds.), *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd. Ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Wentzel, K. R. (2017). Peer relationships, motivation, and academic performance at school. In A. J. Elliot, C. S. Dweck, & D. S. Yeager (Eds.), *Handbook of competence and motivation: Theory and application* (pp. 586–603). The Guilford Press.
- Yapıcı, M. ve Yapıcı, Ş. (2004). Bir değer olarak çocukluk. *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 4(4), 1-17
- Yalar, T. ve Yanpar Yelken, T. (2011). Değerler eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 79-98.
- Yalçın, H. (2010). Çocuk gelişimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimi'ne genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(19), 499-509
- Yeşiltaş, N.K. ve Kaymakçı, S. (2009). John Dewey'in eğitim anlayışı ve sosyal bilgiler eğitimine yönelik bazı örnek uygulamalar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sonbahar*, 227-242
- Yeşilyaprak, B. (2017). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. DOI 10.14527/9786053186724.

- Yeşilyurt, E. ve Kurt, İ. (2012). Değerleri kazandırmasındaki etkililik açısından resmi ve örtük program ile okul dışı etmenlerin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, 7 (4), 3253-3272.
- Young, M. & Wilmott, P. (2013). Family and kinship in East London. Routledge
- Yörükoğlu, A. (2007). Çocuk ruh sağlığı (7. Baskı). Özgür Yayıncılık.
- Yurdakök, M. (2016). Anadolu'da çocuk hekimliğinin 12.000 yıllık öyküsü. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Yuvacı, Z., Şafak, M. & Şirin, N. (2013). Okulöncesi çocuklarına değer eğitimi verirken davranış geliştirme merkezli öğrenme yöntemi uygulayan öğretmenlerin görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 122-135.
- Zigler, E. & Styfco, S.J. (2001). Extended childhood intervention prepares children for school and beyond. *Journal of the American Medical Association*, 285 (18), 1-19

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : İkbal ÇELEBİ LİMONCU

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2006, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2024 KTO Karatay Üniversitesi Çocuk Gelişimi Tezsiz Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İŞ DENEYİMİ

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : 2009-2010 Şanlıurfa Ömerli İLKOKULU

2010-2011 Van Çatak İLKOKULU

2011- Konya Koyunoğlu İLKOKULU